

*Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет української мови
Кафедра української мови та методики її навчання*

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА
ЛІТЕРАТУРНА МОВА.
МОРФОЛОГІЯ.**

Навчально-методичний посібник

Частина I

*студент _____ групи
факультету української філології*

прізвище, ім'я, по батькові

УДК 811.161.4'366(075.8)

ББК 81.411.1 – 21я73

Р 62

Рекомендовано до друку кафедрою української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 1 від 29 серпня 2016 року) та вченою радою факультету української філології (протокол № 1 від 14 вересня 2016 року).

Рецензенти:

Дуденко О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Молодичук О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Розгон В. В., Шевчук І. Л. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Навчально-методичний посібник. Частина I: Видання 4-е, доповн. і переробл. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. – 185 с.

Навчально-методичний посібник містить критерії оцінювання знань, умінь та навичок студентів; перелік питань, винесених на залік з морфології сучасної української літературної мови; список основної літератури, яка допоможе студенту в підготовці до практичних та лабораторних занять; плани, вправи та завдання до практичних та лабораторних занять; питання і тести для самоконтролю; схеми морфологічних розборів; зразки відмінювання прикметників, займенників та числівників.

© В. Розгон, І. Шевчук, 2016

ЗМІСТ

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ	4
ОСНОВНІ ПІДРУЧНИКИ, ПОСІБНИКИ	6
ПРОГРАМА ЗАЛІКУ З МОРФОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	9
<u>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І</u>	10
Практичне заняття № 1. ПРИКМЕТНИК	10
Практичне заняття № 2. СЛОВОЗМІНА ПРИКМЕТНИКІВ. ГРАМАТИЧНИЙ РОЗБІР ПРИКМЕТНИКА	26
Практичне заняття № 3. ПРАВОПИС ПРИКМЕТНИКІВ. ГРАМАТИЧНИЙ РОЗБІР ПРИКМЕТНИКА	33
<u>ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 1. ПРИКМЕТНИК</u>	50
Практичне заняття № 4. ЧИСЛІВНИК	58
Практичне заняття № 5. ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ	70
Практичне заняття № 6. ПРАВОПИС ЧИСЛІВНИКІВ. МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР ЧИСЛІВНИКІВ	84
Практичне заняття № 7. ЗАЙМЕННИК. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАЙМЕННИКІВ	103
Практичне заняття № 8. СЛОВОЗМІНА ЗАЙМЕННИКІВ	115
Практичне заняття № 9. ПРАВОПИС ЗАЙМЕННИКІВ. МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР ЗАЙМЕННИКА	129
<u>ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 2-3. ПРАВОПИС, СТИЛІСТИЧНЕ ВЖИВАННЯ ТА ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ І ЗАЙМЕННИКІВ</u>	142
<u>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІ</u>	153
Практичне заняття № 10. ПРИСЛІВНИК	153
Практичне заняття № 11. ТВОРЕННЯ ТА НАПИСАННЯ ПРИСЛІВНИКІВ. СЛОВА КАТЕГОРІЇ СТАНУ	166
КОНТРОЛЬНА РОБОТА	183
СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ	184

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

ОБОВ'ЯЗКОВІ БАЛИ

Відповіді на практичному занятті, участь в обговоренні питань практичного оцінюються за ґрунтовністю та правильністю – +5, +4, +3, +2, +1, 0 і -1 бал.

Доповнення (змістовне, правильне) – +1 бал.

Конспектування статті – +1 бал (при цьому враховується не стільки наявність скороченого тексту статті чи її ксерокопії, скільки рівень опрацювання, який виявляється у здатності студента вести наукову дискусію з приводу висловлених автором міркувань).

Невиконання домашнього завдання – -1 бал.

Виконання лабораторних робіт – від 0 до 10 балів

Вчасне і якісне виконання модульних контрольних робіт – від 0 до 5 балів.

Підсумковий контроль – від 0 до 10 балів.

ЗА ВИБОРОМ СТУДЕНТА

Підготовка письмового реферату (не більше одного з дисципліни) – від 1 до 7 балів.

Участь у турі олімпіади ВНЗ – 7 балів.

Виступ з доповіддю на студентській науковій конференції – 7 балів.

Участь у конкурсі студентських наукових робіт – 8 балів.

Участь у всеукраїнській предметній олімпіаді (конкурсі) – 10 балів.

ЗАОХОЧУВАЛЬНІ БАЛИ

Публікація тез (статті) у фаховому виданні за напрямом навчальної дисципліни – 10-15 балів.

Призове місце на всеукраїнській предметній олімпіаді (конкурсі) – 20 балів.

Призове місце на університетській предметній олімпіаді – 10 балів.

Заохочувальний бал за творчий підхід до навчання – 1-5 балів.

Оцінювання (визначення рейтингу) навчальної діяльності студента з дисципліни “Сучасна українська літературна мова. Морфологія”

<i>V семестр</i>																	
Змістовий модуль I								Змістовий модуль II						ІНДЗ	Підсумковий контроль	Сума	
<i>Кредит 1</i>				<i>Кредит 2</i>				<i>Кредит 3</i>			<i>Кредит 4,5</i>						
T1	T2	T3	<i>Лр 1</i>	T4	T5	T6	T7	T8	T9	<i>Лр 2-3</i>	T10	T11	T12	T13	-	10	100
5	5	5	10	5	5	5	5	5	5	10	5	5	10	5			

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
82 – 89	добре	
75 – 81		
69 – 74		
60 – 68	задовільно	
35 – 59	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1 – 34	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ОСНОВНІ ПІДРУЧНИКИ, ПОСІБНИКИ

1. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. – К., 1980. – 179 с.
2. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови: Морфологія. – К., 1993. – 485 с.
3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. – К., 1982. – 349 с.
4. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. – К., 1980. – 194 с.
5. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с.
6. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988. – 198 с.
7. Волох О. Т., Чемерисов М. Т., Чернов Є. І. Сучасна українська літературна мова. – К., 1976. – 374 с.
8. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985. – 360 с.
9. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові. – К., 1982. – 169 с.
10. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник – К., 1995. – 192 с.
11. Головащук С. І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник. – К., 1995. – 319 с.
12. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. – К., 1978. – 209 с.
13. Доленко М. Т., Дацюк І. І., Кашук А. Г. Сучасна українська мова. – К.: Вища шк. Головне видавництво, 1987. – 351 с.
14. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови – К., 1972. – Ч.1. – 427 с.
15. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. – К., 1984. – 314 с.

16. Кононенко І. В. Прикметник у слов'янських мовах. Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – 495 с.
17. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. – Вінниця: Поділля 2000, 2003. – 464 с.
18. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. – К., 1983. – 418 с.
19. Орфографічний словник української мови / Уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак та ін. – К., 1999. – 992 с.
20. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-е видання, доповнене. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2010. – 328 с.
21. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови. – К., 1959; 2-ге вид. – К., 1964. – 639 с.
22. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. – К., 1971. – 315 с.
23. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К., 1969. – 583 с.
24. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис: підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. – К.: Знання, 2010. – 374 с.
25. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.
26. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. В. Г. Петік. – К., 1975. – 398 с.
27. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. М. Я. Плющ. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 2000. – 430 с.
28. Сучасна українська мова: Довідник / Шевченко Л. Ю., Різун В. В., Лисенко Ю. В.; За ред. О. Д. Пономаріва. – 2-ге вид., випр. і допов. – К., 1996. – 320 с.
29. Український правопис. – К.: Наук. думка, 2003. – 236 с.
30. Чапля І. К. Прислівник в українській мові. – Х., 1960. – 124 с.

31. Широков В. А., Рабулець О. Г., Шевченко І. В. та ін. Словники України – інтегрована лексикографічна система (парадигма, транскрипція, фразеологія, синонімія, антонімія). – К., 2001.

Збірники вправ

1. Бабій І. М., Вільчинська Т. П. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Практикум. Ч. 1. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 64 с.
2. Бабій І. М., Вільчинська Т. П. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Практикум. Ч. 2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 80 с.
3. Грипас Н. Я., Плющ М. Я. Українська мова. Дидактичний матеріал з морфології. – К.: Ленвіт, 2003. – 184 с.
4. Плющ М. Я., Леута О. І., Гальона Н. П. Сучасна українська літературна мова: Збірник вправ. – К., 1995. – 284 с.
5. Сучасна українська мова: Збірник вправ / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кашук, В. Д. Попівський. – К., 1989. – 231 с.

ПРОГРАМА ЗАЛІКУ З МОРФОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

1. Загальнокатегоріальне значення прикметника, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Ад'єктивація. Субстантивація прикметників.
2. Лексико-граматичні розряди прикметників. Перехід прикметників з однієї семантичної групи в іншу.
3. Якісні прикметники, їх семантичні групи і граматичні особливості.
4. Відмінювання прикметників твердої і м'якої групи.
5. Особливості відмінювання і правопису складних прикметників з другою частиною *-лиций*.
6. Короткі та повні прикметники в українській мові. Стягнені та нестягнені форми повних прикметників. Особливості їх відмінювання.
7. Словотвір прикметників (суфіксальне творення, префіксальне та префіксально-суфіксальне, творення складних прикметників, творення прикметників від географічних назв).
8. Поняття про числівник як частину мови. Розмежування числівників та інших слів з кількісним значенням. Нумералізація.
9. Граматичні категорії та синтаксична роль числівника.
10. Розряди числівників за значенням, їх відмінювання і правопис.
11. Морфологічні групи числівників. Їх відмінювання та правопис.
12. Займенник як частина мови (проблемність у визначенні статусу займенника). Співвідношення займенників за значенням, морфологічними ознаками та синтаксичною роллю з іншими лексико-граматичними класами слів.
13. Граматичні категорії узагальнено-предметних займенників, їх відмінювання.
14. Граматичні категорії узагальнено-якісних та узагальнено-кількісних займенників, їх відмінювання.
15. Словотвірні характеристики займенників, явище прономіналізації. Субстантивація займенників.
16. Прислівник: лексичне значення, морфологічні особливості, синтаксична роль. Адвербіалізація.
17. Розряди прислівників за значенням.
18. Означальні прислівники. Ступені порівняння якісно-означальних прислівників.
19. Морфологічна будова, способи творення і правопис прислівників.
20. Особливості акцентуації та правопису прислівникових утворень.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ІМЕННІ ЧАСТИНИ МОВИ

Лекції

1. Прикметник як частина мови.
2. Відмінювання прикметників.
3. Числівник як частина мови.
4. Відмінювання числівників.
5. Займенник як частина мови.
6. Відмінювання займенників.

Практичне заняття № 1. ПРИКМЕТНИК

Дата _____

Студент повинен знати:

- визначення прикметника, його морфологічні ознаки та синтаксичні особливості;
- поділ прикметників на лексико-граматичні розряди, особливості творення та вживання кожного розряду;
- поняття про ступені порівняння якісних прикметників та їх форми;
- групи якісних прикметників, які не утворюють ступені порівняння.

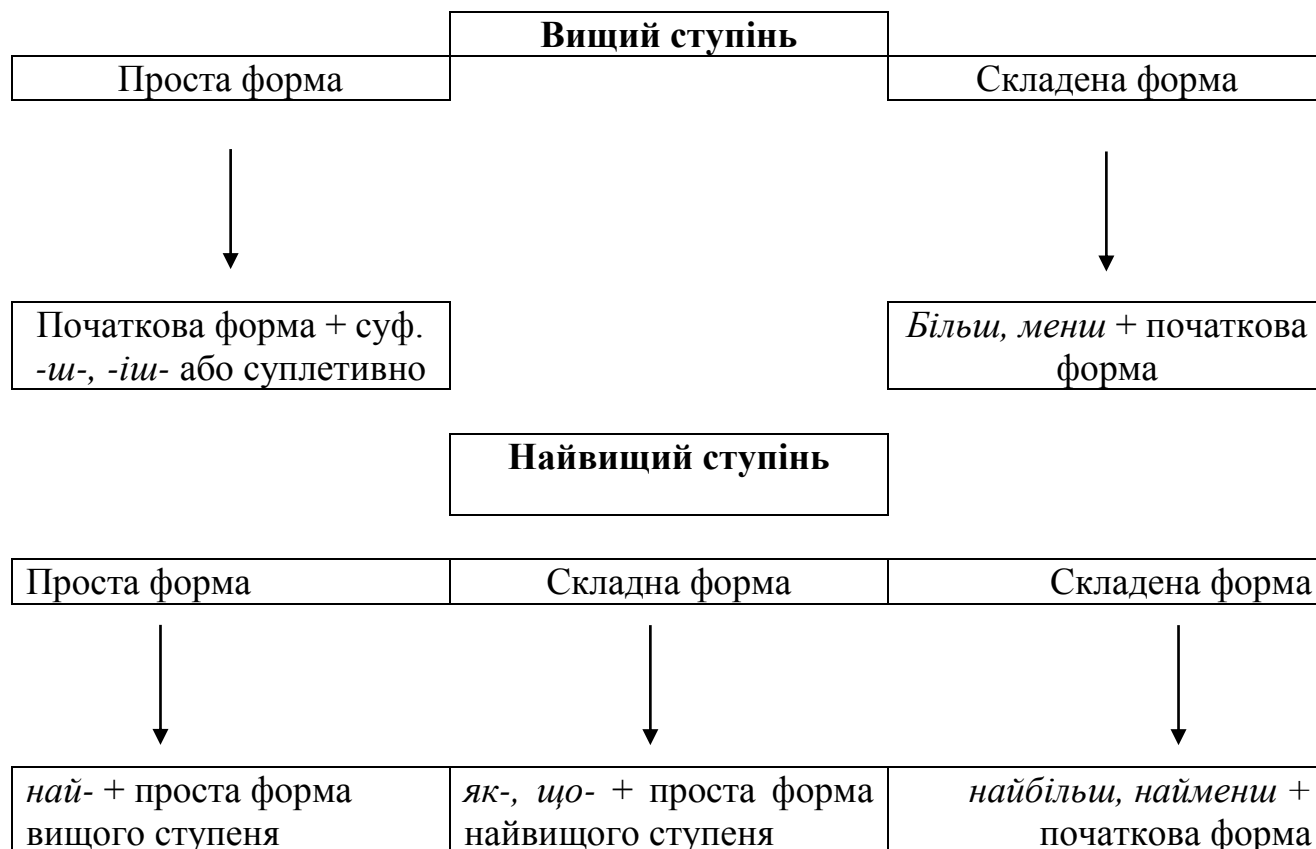
Студент повинен уміти:

- знаходити прикметник в тексті, визначати його граматичні та синтаксичні особливості;
- визначати лексико-граматичні розряди прикметників;
- пояснювати явище переходу прикметників з одного розряду в інший;
- утворювати ступені порівняння від якісних прикметників.

I. Опрацювати теоретично питання:

1. Загальна характеристика прикметника як частини мови.
2. Лексико-граматичні розряди прикметників.
3. Ступені порівняння якісних прикметників.

Творення ступенів порівняння якісних прикметників

Творення присвійних прикметників

Від іменників	Твірне слово	Суфікс	Чергування звуків	Похідне слово
Чоловічого роду II відміни	Брат	-ів-	—	братів (братова, братове)
	Віталій	-ів-, -їв-	—	Віталіїв (Віталієва, Віталієве)
Чоловічого та жіночого роду I відміни	Микола	-ин-	—	Миколин
	Настя	-ин-	—	Настин
	Надія	-ін-, -їн-	—	Надїн
	свекруха	-ин-	[х] – [ш]	свекрушин
	небога	-ин-	[г] – [ж]	небожин
	донька	-ин-	[к] – [ч]	доньчин
	Мелашка	-ин-	[к] – [ч]	Мелацин
	Палажка	-ин-	[к] – [ч]	Палажчин
	Параска	-ин-	[к] – [ч]	Парасчин
дочка	-ин-	[к] – [ч]	доччин	
	теля	-ач-, -яч-	—	телячий
	осел	-ач-, -яч-	—	ослячий
	порося	-ач-, -яч-	—	поросячий

Назв тварин	сокіл	-ин-	–	соколинний
	соловей	-ін-, -їн-	–	солов'їний
	ведмідь	–	[д] – [ж]	ведмежий
	вовк	–	[к] – [ч]	вовчий
	вівця	–	[ц] – [ч]	овечий
	шпак	-ів-	–	шпаків
	зозуля	-ин-	–	зозулин
	орел	-ин-	–	орлиний

II. Домашнє завдання:

1. Опрацювати та законспектувати статті Алефіренко Л. Б. Лексико-словотвірна синоніміка прикметників // Мовознавство. – 1980. – № 5. – С. 61–65 та Тимкової В. А. Семантична неоднорідність двовалентних предикатів якості // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 21–27.

Основні положення статті Алефіренко Л. Б. „Лексико-словотвірна синоніміка прикметників”:

Основні положення статті Тимкової В. А. „Семантична неоднорідність двовалентних предикатів якості”:

2. Скласти 10 речень із прикметниками різних лексико-граматичних розрядів, об'єднавши їх темою „Дари щедрої осені”; від якісних прикметників утворити синтетичні й аналітичні форми ступенів порівняння.

A series of 28 horizontal lines spanning the width of the page, intended for writing or drawing.

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. Запишіть слова у колонки, поділивши їх на частини мови:
1) іменники; 2) прикметники; 3) числівники; 4) займенники; 5) прислівники.

Баштан, двадцятий, інший, людяний, горілиць, ешелон, опівночі, дехто, юний, бездоганний, сюди, ошатний, одинадцять, ніякий, ліворуч, вартий, осьде, зоря, вкупі, раз-два (числ.), отакий, активно, індійський.

Ключ: З перших букв прочитаєте початок вислову В. Сухомлинського:
„...не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури”.

Зразок:

<u>Іменники</u>	<u>Прикметники</u>	<u>Числівники</u>	<u>Займенники</u>	<u>Прислівники</u>
<i>баштан</i>	<i>людяний</i>	<i>двадцятий</i>	<i>інший</i>	<i>горілиць</i>

Завдання 2. Випишіть прикметники разом з іменниками (іменникові словосполучення). Визначте рід, число і відмінок обох пов'язаних слів. Яку синтаксичну функцію виконують прикметники у тексті?

РІДНА МОВА

Мово моя материнська,
Квітни в душі й на устах.

Ти – мій рушник український.
Ти – моя доля, мій шлях.
Де б не ходив я по світу,
Стежку до хати знайду
В хвилях високого жита
І в яблуневім квіту.
Мово моя солов'їна,
В шелесті нив і дібров...
Рідна моя Україно,
Ти моє щастя й любов.
Пісню веселу дівочу
В тиші вишневих гаїв,
Теплі слова парубоцькі
Чую я в мові твоїй...

І. Чернецький

Зразок: Материнська (мово) – ж. р., одн., Н. в. (іменник має Кл. в.),
прикметник і іменник – це звертання, тому синтаксичної функції не
виконують;

Завдання 3. У словосполученнях визначити лексико-граматичні розряди прикметників, розписавши їх у колонки. Пояснити явище переходу прикметників з одного розряду в інший.

Піщаний берег, заячий слід, пухнасті сніжинки, кришталева совість, зозулине яйце, зміїна усмішка, вступний іспит, Наталчин зошит, залізний плуг, залізний протест, солом'яний чуб, материне серце, приємний вигляд, гнідий кінь, ведмежа шуба, ведмежа послуга, ведмежа голова, ніжний погляд, багатолюдний мітинг, соболині брови, блідо-голубе небо, Джерина хата, Чорне море, важка промисловість, кров'яний тиск, мідне обличчя, лебединий пух, лебедина пісня, лебедина вірність.

Якісні	Відносні	Присвійні	Перехідні розряди
<i>Пухнасті сніжинки</i>	<i>Піщаний берег</i>	<i>Заячий слід</i>	<i>Кришталева совість</i> – відносно-якісний

Завдання 4. (Усно). Знайдіть приклади переходу прикметників з одного розряду в інший. Визначте всі частини мови у тексті.

1. Золота осінь. В яскравому небі білосніжними айстрами пропливають хмари (Ст.). 2. Зродиться месник з кривавих туг – Встане народ мій, вічний наш дух (Пач.). 3. Срібний березень постукає у двері, і виходить до світу Мати (Под.). 4. І новий, святковий день широко розгорнув лебедині крила (Зб.). 5. Земле Шевченкова, земле Франкова, Ниво, засіяна щастям-добром, Вічна твоя соловейкова мова, Вічна розмова Дністра із Дніпром (Павл.). 6. Відтепер щороку гомонітиме оживаючий степ, пройнятий бархатною музикою моторів (Гонч.). 7. Голос у нього гучний, але якийсь дерев'яний (Козл.).

Завдання 5. Розкриваючи дужки, утворіть словосполучення, в яких залежним словом є прикметник; вкажіть його розряд, виділіть словотворчий суфікс.

(Орел) гніздо, (мавна) клітка, на (низ) поверсі, (зозуля) яйце, (малина) сукня, (хліб) поставки, (Дорош) слово, (вівця) шерсть, (сніг) баба, (Ілля) товариш, (вовк) погляд, (батько) порада, (барви) сорочка, без (край) степ.

Зразок: (Наталка) зошит – Наталчин зошит (присвійний) _____

Завдання 6. Утворіть від поданих прикметників усі форми ступенів порівняння. З'ясуйте, чому не всі прикметники мають ступені порівняння.

Тихий, синюватий, премудрий, весняний, довжелезний, карий, гіркий, буриштиновий, поганий, дрібносінький, лисий, жонатий, дешевий, галчин, каракулевий, кисло-солодкий, білявий, швидкий, лимонний, ультрамодний, ясно-жовтий.

Зразок: Тихий – тихіший, більш тихий; найтихіший, якнайтихіший, найбільш тихий.

Синюватий – прикметник не утворює ступенів порівняння, тому що має суфікс -юват-.

Завдання 7. Складіть речення, в яких наведені прикметники належали б до різних лексико-граматичних розрядів.

Варіант I. Сталевий, заячий, батьківський.

Варіант II. Туманний, лебединий, материнський.

Зразок: *Оленка була дуже гарною дівчиною, особливо подобалася йому її легка хода (якісний прикметник). Вироби легкої промисловості з кожним роком ставали все кращими (відносний прикметник).*

Завдання 8. Визначте частиномовну приналежність слів у поданих реченнях. З'ясуйте явище субстантивації прикметників.

частка

1. Ні, любий, я тобі не дорікаю,

а тільки – смутно, що не можеш ти

своїм життям до себе дорівнятись.

2. Що милого не може обійняти,

Навіки пригорнути довгим віттям.

Леся Українка

3. Чекають воїнів кохані,

Батьки і сестри юних ждуть.

В. Сосюра

ПІДСУМОК. Вкажіть, базуючись на питаннях для самоконтролю, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми практичного заняття.

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

Питання для самоконтролю

1. З'ясуйте значення, морфологічні ознаки та синтаксичні функції прикметника. 2. Які особливості граматичних категорій прикметника? 3. Охарактеризуйте відмінності між якісними, відносними і присвійними прикметниками. 4. Чим зумовлений перехід прикметників з одного розряду в інший? Доведіть на прикладах. 5. Які засоби і способи творення ступенів порівняння якісних прикметників? 6. Чи від усіх якісних прикметників утворюються ступені порівняння? 7. Умотивуйте явище переходу прикметників в інші частини мови. 8. Назвіть суфікси, за допомогою яких утворюються прикметники різних лексико-граматичних розрядів.

**Практичне заняття № 2. СЛОВОЗМІНА ПРИКМЕТНИКІВ.
ГРАМАТИЧНИЙ РОЗБІР ПРИКМЕТНИКА**

Дата _____

Студент повинен знати:

- повні і короткі форми прикметників;
- поділ прикметників на групи, особливості їх відмінювання.

Студент повинен уміти:

- визначати форми прикметників за флексією;
- розрізняти групи прикметників за кінцевим приголосним основи;
- відмінювати прикметники різних груп;
- робити морфологічний аналіз прикметників.

I. Теоретично опрацювати питання:

1. Повні і короткі форми прикметників.
2. Поділ прикметників на групи. Особливості відмінювання прикметників різних груп.
3. Морфологічний розбір прикметника.

Зразки відмінювання прикметників

Відмінювання прикметників твердої групи				
Відмінок	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	
Н.	<i>красивий</i>	<i>красиве</i>	<i>красива</i>	<i>красиві</i>
Р.	<i>красивого</i>		<i>красивої</i>	<i>красивих</i>
Д.	<i>красивому</i>		<i>красивій</i>	<i>красивим</i>
З.	<i>як Н. або Р.</i>	<i>красиве</i>	<i>красиву</i>	<i>як Н. або Р.</i>
О.	<i>красивим</i>		<i>красивою</i>	<i>красивими</i>
М.	<i>на красивому (-ім)</i>		<i>на красивій</i>	<i>на красивих</i>

Відмінювання прикметників м'якої групи				
Відмінок	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	
Н.	<i>осінній</i>	<i>осіннє</i>	<i>осіння</i>	<i>осінні</i>
Р.	<i>осіннього</i>		<i>осінньої</i>	<i>осінніх</i>

Д.	<i>осінньому</i>		<i>осінній</i>	<i>осіннім</i>
З.	<i>як Н. або Р.</i>	<i>осіннє</i>	<i>осінню</i>	<i>як Н. або Р.</i>
О.	<i>осіннім</i>		<i>осінньою</i>	<i>осінніми</i>
М.	<i>на осінньому (-ім)</i>		<i>на осінній</i>	<i>на осінніх</i>

Відмінювання прикметників м'якої групи (з основою на –j)				
Відмінок	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	
Н.	<i>безкрайї</i>	<i>безкрає</i>	<i>безкрая</i>	<i>безкраї</i>
Р.	<i>безкрайого</i>		<i>безкрайої</i>	<i>безкраїх</i>
Д.	<i>безкрайому</i>		<i>безкрайї</i>	<i>безкраїм</i>
З.	<i>як Н. або Р.</i>	<i>безкрає</i>	<i>безкраю</i>	<i>як Н. або Р.</i>
О.	<i>безкраїм</i>		<i>безкрайою</i>	<i>безкраїми</i>
М.	<i>на безкрайому (-ім)</i>		<i>на безкрайї</i>	<i>на безкраїх</i>

Відмінювання прикметників із складовою частиною -лицій				
Відмінок	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	
Н.	<i>блідолицій</i>	<i>блідолице</i>	<i>блідолиця</i>	<i>блідолиці</i>
Р.	<i>блідолицього</i>		<i>блідолицьої</i>	<i>блідолицих</i>
Д.	<i>блідолицьому</i>		<i>блідолицій</i>	<i>блідолицим</i>
З.	<i>як Н. або Р.</i>	<i>блідолице</i>	<i>блідолицю</i>	<i>як Н. або Р.</i>
О.	<i>блідолицим</i>		<i>блідолицьою</i>	<i>блідолицими</i>
М.	<i>на блідолицьому (-ім)</i>		<i>(на) блідолицій</i>	<i>на блідолицих</i>

II. Домашнє завдання:

Виконати вправу 357 за шкільним підручником (Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т. Рідна мова: Підруч. для 6-го кл. – К.: Грамота, 2008. – С. 146).

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. Визначте, які форми (короткі чи повні (стягнені чи нестягнені) мають прикметники у реченнях. З’ясуйте сферу вживання, стилістичні функції. Дайте історичні коментарі до цих форм (усно).

1. *Стояли гарячі дні і теплі зоряні ночі (Я. Буш).* 2. *Чи він жив-здоров? Чи він любить? Чи забув-покинув? (Т. Шевч.).* 3. *Зелено, березово ти шуміла вчора, листом кучерявая, станом білокора (А. Малишко).* 4. *Вплива на сині ріки ясен вечір іздаля – і до ніг йому гвоздики клонить пристрасна земля (М. Рильський).* 5. *А світ навколо повен дзвону (М. Рильський).* 6. *І шумить, і гуде, дрібен дощик іде (Нар. тв.).* 7. *Сивий віл випив води повен діл (Нар. тв.).* 8. *Людина лагідної вдачі, великого розуму.* 9. *Федоренків дім сяв чистотою перед приїздом гостей.*

Зразок: *гарячі – повна стягнена форма;* _____

Завдання 2. Визначте, до якої групи (твердої чи м'якої) належать подані прикметники. Поясніть їх правопис.

Зразок: *Земляні (тв. гр.),*

Довгов'язі (____), мерзлі (____), босі (____), голі (____), братні (____), сліпі (____), вірні (____), вчорашні (____), житні (____), мідні (____), безробітні (____), відповідні (____), заможні (____), майбутні (____), крайні (____), тутешні (____), качині (____), гусячі (____), могутні (____), завзяті (____), бувалі (____), Петрові (____), східні (____), західні (____), народні (____), незабутні (____), рідні (____), самотні (____), порожні (____), останні (____), довгоруки (____), пізні (____), здатні (____), погожі (____), заячі (____), лисячі (____), куці (____), брудні (____), чисті (____), вірні (____), смішні (____).

Завдання 3. Підкреслити рядок, у якому всі прикметники повної форми.

1. *Жовтий, ясен, вечірня, синє.*
2. *Зелена, голубе, добрая, відрадный.*
3. *Червоні, коричневий, ладен, сердечнес.*
4. *Братів, бабин, жовтоголова, безкрайній.*
5. *Дерев'яний, найчастіший, тітчин, рідні.*

Завдання 4. Прикметники разом з іменниками запишіть у родовому, давальному та орудному відмінках однини та множини. Поясніть відмінкові закінчення.

Рання вишня, історичний меч, білолице дівча, осіннє листя.

Зразок:

	однина	множина
Н.	рання вишня	ранні вишні
Р.	ранньої вишні	ранніх вишень
Д.	ранній вишні	раннім вишням
О.	ранньою вишнею	ранніми вишнями

	однина	множина
Н.	історичний меч	
Р.		
Д.		
О.		

	однина	множина
Н.	білолице дівча	
Р.		
Д.		
О.		

	однина	множина
Н.	осіннє листя	
Р.		
Д.		
О.		

Завдання 5. Вставте закінчення у прикметники. Як розрізнити тверду і м'яку групи?

Дрібн.... дощ, вранішн.... туман, дружн.... сміх, дружн.... бригади, дружн... порада, городн.... культура, тутешн... житель, придорожн.... стовп, прямокутн... трикутник.

Завдання 6. З наведеного тексту виписати прикметники, виконати їх повний морфологічний розбір за схемою.

Де-не-де над цими безмежними просторами промайне гострокрила чайка. Ліниво, ніби знехотя, пролетить незграбна чапура. Заграють у свою мелодійну журну сопілку кронинепи. Або баранчик, злітаючи вгору, закрутиться, мов дзита, в передвечірньому повітрі. І знову врочиста тиша. І знов тільки хвилі вирують і б'ються об круті береги і виблискують крицею.

Схема морфологічного розбору прикметника:

1. Аналізована словоформа. 2. Частина мови; поч. форма – Н. в. одн. чол., сер. чи жін. роду. 3. Розряд за значенням. 4. Ступінь порівняння (для якісних прикметників). 5. Форма за флексією (повна – стягнена чи нестягнена; коротка). 6. Група за кінцевим приголосним основи. 7. Рід. 8. Число. 9. Відмінок. 10. Морфемний склад. 11. Спосіб словотворення. 12. Синтаксична роль.

Зразок: 1. Над безмежними (просторами)

2. прикм., безмежний (простір)

3. якісно-відносний

4. –

5. повна, нестягнена

6. тв. гр.

7. ч. р.

8. мн.

9. О. в.

10. безмежними

11. префіксально-суфіксальний

ПІДСУМОК. Вкажіть, базуючись на питаннях для самоконтролю, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми практичного заняття.

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

Питання для самоконтролю

1. Які прикметники мають коротку форму? Наведіть приклади. 2. Яка стилістична роль прикметників повної стягненої і нестягненої форм? Наведіть приклади. 3. Скільки парадигм відмінювання має прикметник? 4. Як відмінюються прикметники з твердим і м'яким приголосним у кінці основи? 5. Які особливості словозміни складних прикметників з другою частиною *-лиций*? 6. Чому прикметники короткої форми становлять окремий зразок відмінювання?

Практичне заняття № 3. ПРАВОПИС ПРИКМЕТНИКІВ. ГРАМАТИЧНИЙ РОЗБІР ПРИКМЕТНИКА

Дата _____

Студент повинен знати:

- способи творення прикметників;
- особливості правопису прикметників.

Студент повинен уміти:

- робити повний морфологічний розбір прикметника;
- визначати способи творення прикметників;

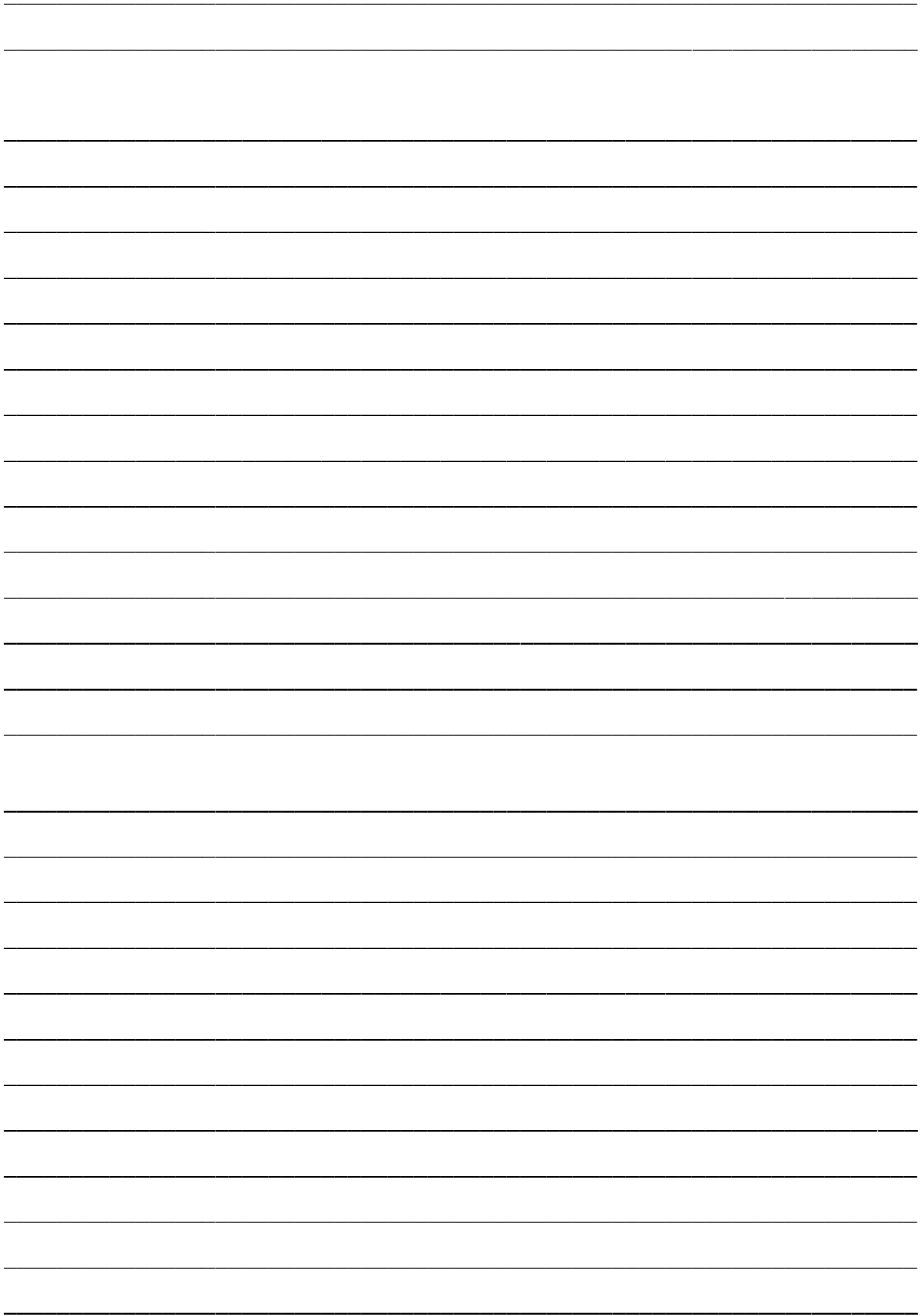
- утворювати складні за будовою прикметники;
- правильно писати прикметники.

I. Опрацювати теоретичні питання:

1. Способи творення прикметників.
2. Правопис прикметників.
3. Морфологічний розбір прикметника.

II. Домашнє завдання:

1. Скласти опис осіннього ранку. Зробити повний морфологічний розбір 4 прикметників за схемою (див. С. 30).

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. Від поданих географічних назв утворіть прикметники, поясніть фонетичні зміни.

Зразок: *Париж – паризький*

<i>Прилуки –</i>	<i>Гадяч –</i>
<i>Овруч –</i>	<i>Гонконг –</i>
<i>Збараж –</i>	<i>Одеса –</i>
<i>Калуш –</i>	<i>Люксембург –</i>
<i>Марокко –</i>	<i>Кавказ –</i>
<i>Кривий Ріг –</i>	<i>Запоріжжя –</i>

Завдання 2. Виправте помилки, пов'язані з утворенням ступенів порівняння прикметників.

Самий спритніший – _____
Найбільш популярніший – _____
Більш кращий – _____
Найчорнявенькішенький – _____
Маліший – _____
Тонкіший – _____
Найбільш сивий – _____
Гнідіший – _____

Завдання 3. Запишіть складні прикметники у дві колонки: ті, що пишуться разом, і ті, що пишуться через дефіс.

Первісно(общинний), рожево(щокий), англо(американський), сніжно(білий), енерго(ощадний), німецько(український), каро(окий), осінньо(зимовий), рум'яно(лиций).

Ключ: перші літери складають слово «прекрасно».

Разом

Через дефіс

Завдання 4. З'ясуйте, від основ яких частин мови і за допомогою яких суфіксів утворені прикметники, поставте наголос на кожному з них. Поясніть правопис прикметника.

Дерев'яний, трав'янистий, земляний, ручний, землистий, хутровий, Шевченківський, солодкий, сіруватий, яскравий, білявий, цілісінський, страшенний, товстелезний, облізлий, шкіряний, білолиценький, голосистий, крилатий, талановитий, сьогоднішній, крайовий, визвольний, колишній, мармуровий, персональний, компресорний, сонливий, набокуватий, жерстяний, смерековий, видніший, старшенький, рухомий, гордовитий, дощовий, Савчин, братів, ніздрюватий, кінський.

Зразок: Дерев'яний – дерево (ім.), суф. -ян-;

Завдання 5. Від іменників утворіть присвійні прикметники. Виділіть суфікси, за допомогою яких такі прикметники утворені.

Олексій, школяр, Петро, учитель, соловей, лев, Бажан, Тичина, Надія, Ольга, орел, Явдоха, Черних, Гайдар, фельдшер, Ткач, хорват, Шевченко, Дарина, Надя, Коля, Варя.

Зразок: Олексіїв (-їв-);

Завдання 6. Поясніть правопис наведених прикметників. Письмово зробіть граматичний розбір виділених прикметників, заповнивши таблицю.

Безмежний, несподіваний, неминучий, **туманний**, передній, вечірній, солов'їне (гніздо), **баранячий** (ріг), малесенький, чистюсінський, **цілісінський**, синюватий, дерев'яний, орлиний, **підстаркуватий**, здоровенний, найпередовіші (ідеї), **височезні** (тополі), **страшенні** (вибоїни), кмітливий, **ярославський**.

Прикметник	Розряд за значенням	Форма за флексією	Група за кінцевим приголосним основи	Префікс	Корінь	Суфікс	Закінчення	Рід	Число
<i>найстарший</i>	<i>якісний</i>	<i>Повна, нестягнена</i>	<i>Тв.</i>	<i>най-</i>	<i>-стар-</i>	<i>-ш-</i>	<i>-ий</i>	<i>Ч.</i>	<i>Одн.</i>

Завдання 7. Запишіть якнайбільше фразеологізмів античного походження, до складу яких входять прикметники. Поясніть значення фразеологізмів.

Зразок: *сізіфова праця – важка, нескінченна і безплідна робота.*

Завдання 8. Виписати прикметники разом з іменниками, заповнивши таблицю. Визначити синтаксичні функції прикметників.

1. Однаково не вернуться знову літа молодії, веселеє слово не вернеться...
2. І згадував літа лихії, погані, дивнії літа. 3. Старий згадав свою Волинь святую і волю-долю молодую, свою бувальщину. 4. Праведная душе! Прийми мою мову не мудру, та щирю, прийми, привітай! 5. Людей не чуть, не знать і сліду людської страшної ноги. 6. І станом гнучким, і красою пренепорочно-молодою старії очі веселю (Із тв. Т.Ш.) 7. Ще дивен дим, і хата ще казкова. 8. Там повен двір любистку, цвітуть такі жоржини, і вишні червонобокi стоять до холодів (Кост.) 9. Благословен той день у спільному труді (М.Р.). 10. І шумить, і гуде, дрібен дощик іде, а хто ж мене, молодую, та сватати буде? (Н.тв.).

Повні форми прикметників				Короткі форми
Стягнені	Рід, число, відмінок	Нестягнені	Рід, число, відмінок	
		молодії	мн., Н.в.	

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Якісні прикметники означають...

- а) належність предмета особі чи тварині, від назв яких вони утворені;
- б) зорові, слухові, смакові, просторові, часові та інші ознаки предметів;
- в) відношення предметів до матеріалу, до часу, особи тощо.

2. Від іменників – назв істот утворюються...

- а) якісні прикметники;
- б) присвійні прикметники;
- в) відносні прикметники.

3. Прикметники твердої групи у називному відмінку однини мають закінчення...

- а) у чоловічому роді **-ий**, жіночому **-а**, середньому **-е**;
- б) у чоловічому **-о**, жіночому **-е**, середньому **-я**;
- в) у чоловічому роді **-ій**, жіночому **-я**, середньому **-є**.

4. Залежно від кінцевого приголосного основи прикметники поділяються на групи...

- а) тверду, м'яку, мішану;
- б) м'яку, мішану;
- в) тверду, м'яку.

5. Проста форма найвищого ступеня порівняння прикметників твориться...

- а) сполученням слів **найбільш**, **найменш** з прикметником вищого ступеня;
- б) сполученням слів **найбільш**, **найменш** з простою формою прикметника вищого ступеня;
- в) приєднанням префікса **най-** до простої форми прикметника вищого ступеня.

6. Вкажіть прикметник у складній формі найвищого ступеня.

- а) кращий;
- б) найдрібніший;
- в) якнайхолодніший.

7. Прикметник як частина мови:

- а) виражає ознаку предмета;
- б) називає предмет;
- в) вказує на предмет, але не називає його.

8. Прикметники відповідають на питання:

- а) *хто?*, *що?*;
- б) *який?*, *яка?*, *яке?*, *чий?*, *чия?*, *чиє?*;

в) *хто?, як?, який?, коли?*

9. Прикметники змінюються за:

- а) родами, маючи незмінну форму числа;
- б) родами і числами;
- в) родами, числами, відмінками.

10. У складі словосполучення прикметник найчастіше буває:

- а) або головним, або залежним словом;
- б) залежним словом;
- в) головним словом.

11. У реченні прикметники найчастіше виступають у ролі:

- а) означень, іменної частини складеного присудка;
- б) обставини, допоміжного дієслова у складеному присудку;
- в) додатку або обставини.

12. Ступені порівняння мають:

- а) якісні і відносні прикметники;
- б) присвійні і відносні прикметники;
- в) якісні прикметники.

13. Вищий ступінь порівняння прикметників:

- а) означає більшу чи меншу якість в одному предметі, ніж в іншому, має лише просту форму;
- б) означає більшу чи меншу якість в одному предметі, ніж в іншому, має дві форми: просту і складену;
- в) означає, що предмет переважає всі інші за якою-небудь ознакою і має понад дві форми її вираження.

14. Проста форма вищого ступеня порівняння прикметників твориться:

- а) додаванням суфікса *-ш-*, *-іш-* до основи прикметника;
- б) додаванням префікса *най-* до основи прикметника;
- в) сполученням слів *більш*, *менш* з прикметником.

15. Відмінюються за родами, числами і відмінками:

- а) короткі форми прикметників;
- б) короткі і повні форми прикметників;
- в) повні форми прикметників.

16. Короткі форми прикметників найчастіше вживаються в:

- а) розмовному, художньому стилях мовлення;
- б) науковому стилі мовлення;
- в) офіційно-діловому стилі мовлення.

17. При творенні прикметників найчастіше використовуються префікси:

а) *не-*, *пре-*, *при-*, *без-*, *за-*, *анти-* та ін;

б) *архі-*, *су-*, *при-*, *ультра-*;

в) *транс-*, *про-*, *екстра-*.

18. **Не** з прикметниками пишеться разом, якщо:

а) в реченні протиставляють два однорідних члени, з'єднані сполучником;

б) слово без **не** не вживається, якщо прикметник з **не** можна замінити синонімом без **не**;

в) прикметник з **не** виступає іменною частиною складеного присудка.

19. Суфікси *-еньк-*, *-есеньк-*, *-ісіньк-*, *-юсіньк-*, надають прикметникам значення:

а) збільшеності, згрубілості;

б) належності предмета певному колу людей, установі тощо;

в) зменшеності, здрібнілості.

20. Для надання прикметнику значення збільшеності, згрубілості вживаються суфікси:

а) *-уват-*, *-юват-*;

б) *-езн-*, *-енн-*, *-ущ-*, *-ющ-*;

в) *-ичн-*, *-ин-*, *-ін-*.

21. Пишемо суфікс *-ськ-* (а не *-зьк-*, *-цьк-*), якщо основа слова, від якого утворено прикметник, закінчується на:

а) *г*, *ж*, *з*;

б) *к*, *ч*, *ц*;

в) *х*, *ш*, *с*.

22. Суфікс *-ов-* пишеться у прикметниках, якщо:

а) основа твірного слова закінчується на твердий приголосний, крім шиплячих;

б) основа твірного слова закінчується на м'який приголосний, крім й, а наголос у прикметнику падає на основу;

в) основа твірного слова закінчується на м'який або шиплячий приголосний, а наголос у прикметнику падає на основу.

23. Суфікс *-ин-* пишеться у прикметниках, утворених від іменників:

а) II відміни всіх трьох груп;

б) I відміни всіх трьох груп з основою на приголосний, крім й;

в) III відміни.

24. Одна буква **н** пишеться у прикметниках з ненаголошеними суфіксами **-ан-** (**-ян-**), **-ен-**, а дві **нн** пишемо:

- а) у прикметниках з наголошеними суфіксами **-анн-** (**-янн-**), **-енн-**;
- б) у присвійних та відносних прикметниках;
- в) у прикметниках, утворених за допомогою суфікса **н** від слів, твірна основа яких закінчується на шиплячий приголосний.

25. Через дефіс пишуться складні прикметники:

- а) утворені від залежних одне від одного слів;
- б) утворені від не залежних один від одного слів, між якими можна поставити сполучник **і**; що означають відтінки кольору і смаку;
- в) з першою складовою частиною загальний- (загально(-)народний).

26. Букві **е** у російських прізвищах прикметникової форми в українській відповідає **є** тоді, коли:

- а) російська **е** означає звукосполучення [йе];
- б) вживається після букви на позначення приголосних у коренях слів;
- в) вживається у суфіксах після **ж, ч, ш, щ, ц**.

27. Букві **ё** в російських прізвищах відповідають в українській мові букви **ьо** тоді, коли:

- а) російська **ё** позначає м'якість попереднього приголосного та [йо];
- б) російська **ё** позначає м'якість попереднього приголосного та [о];
- в) російська **ё** на початку складу.

28. Вкажіть рядок, у якому всі слова – прикметники:

- а) видимий, зримий, явний, помітний, інший;
- б) дертися, підійматися, дряпатися, вилізати, видиратися;
- в) простий, просторовий, густобровий, кострубатий, гумовий.

29. Вкажіть серед поданих слів прикметник:

- а) котрий;
- б) п'ятий;
- в) вчорашній.

30. Визначте серед поданих слів якісний прикметник:

- а) материн;
- б) сталевий;
- в) темний.

31. Вкажіть, у ролі якого члена речення виступає виділений прикметник:
*Тоді дорога **спішна**, коли розмова **потішна** (Нар. творчість):*

- а) підмета;
- б) присудка;

в) означення.

32. Визначте ступінь порівняння та форму поданих прикметників:

Найбільш стиглий, найменш гарячий:

- а) вищий ст., проста ф.;
- б) вищий ст., складена ф.;
- в) найвищий ст., складена ф.

33. Визначте, в якому реченні вжито коротку форму прикметників:

- а) *Зеленеє жито, зелене, хорошії гості у мене* (Нар. творчість);
- б) *Рече та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива* (Т. Шевченко);
- в) *Пливе човен, води повен* (Нар. творчість).

34. З'ясуйте і вкажіть, який саме перехід прикметника з однієї групи до іншої відбувся у парі словосполучень *солов'їне кубло – солов'їний спів*:

- а) якісний у відносний;
- б) присвійний у відносний;
- в) присвійний у якісний.

35. Визначте спосіб творення прикметника *якнайдовший*:

- а) префіксальний;
- б) префіксально-суфіксальний;
- в) суфіксальний.

36. Вкажіть прикметник з орфографічною помилкою:

- а) *вінницький*;
- б) *парижський*;
- в) *харківський*.

37. Вкажіть прикметник, у який слід вставити інший суфікс, ніж у решти слів:

- а) *бой...вий*;
- б) *стіль...вий*;
- в) *смуш...вий*.

38. Вкажіть прикметник, який пишеться з однією **н**:

- а) *баласт...ий*;
- б) *незліче...ий*;
- в) *карава...ий*.

39. Визначте прикметник, що пишеться з двома **н**:

- а) *соло...ий*;
- б) *сум...ий*;
- в) *башта...ий*.

40. Вкажіть прикметник, що пишеться через дефіс:

- а) *довго/жданий*;
- б) *гіркувато/солоний*;
- в) *глухо/німий*.

41. Визначте прізвище прикметникової форми, де слід вставити іншу літеру, ніж у решти слів:

- а) *Дорош...н*;
- б) *Н...конов*;
- в) *Баг...ров*.

42. Вкажіть помилкову форму порівняння прикметників:

- а) *більш давніший*;
- б) *давніший*;
- в) *найдавніший*.

43. Позначте прикметник м'якої групи:

- а) *дужі*;
- б) *білі*;
- в) *сині*.

44. Виділіть якісний прикметник:

- а) *сестрин*;
- б) *холодний*;
- в) *батьків*.

45. Позначте відносний прикметник:

- а) *темний*;
- б) *гарячий*;
- в) *нічний*.

46. Знайдіть присвійний прикметник:

- а) *обласний*;
- б) *швидкий*;
- в) *другів*.

47. Виділіть прикметник чоловічого роду в родовому відмінку однини:

- а) *високе (дерево)*;
- б) *високий (дуб)*;
- в) *високого (дуба)*.

48. Виділіть прикметник жіночого роду в орудному відмінку однини:

- а) *широкої*;

- б) *широкій*;
- в) *широкою*.

49. Вкажіть прикметник у повній стягненій формі:

- а) *зелена*;
- б) *білая*;
- в) *зелен*.

50. Виділіть прикметник середнього роду в Д.в. одн:

- а) *маленького (лошати)*;
- б) *маленькому (ослику)*;
- в) *маленькому (лошати)*.

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 1. ПРИКМЕТНИК

Завдання перше

Встановіть лексико-граматичний розряд прикметників

Варіант 1. Сестрин, холодний, синів, батьків, темний, чорний, гарячий, нічний, обласний, другів, швидкий, сонячний, міцний, дерев'яний, приміський, лисий.

Варіант 2. Лікарів, добрий, Миколин, водіїв, світлий, київський, зелений, новий, цікавий, голубий, кам'яний, дідухів, сліпий, повен, маленький, удовиний.

Варіант 3. Братів, материн, чоловіків, солодкий, далекий, високий, електричний, прямий, водний, батьків, юнацький, старий, зелен, вчорашній, залізний.

Варіант 4. Учителів, заячий, зелений, бабусин, добрий, багатий, домашній, білий, стрункий, глибокий, сестрин, міський, сліпий, повен, задніпровський, зелен.

Варіант 5. Товаришів, молодий, гусячий, сусідчин, червоний, кислий, глибокий, сільський, вчорашній, дощовий, маленький, лисячий, соловейковий, неньчин.

Варіант 6. Охайний, розумний, шкільний, зимовий, Оксанин, батьків, дерев'яний, зелений, сизий, малий, коричневий, вовчий, батьківський.

Варіант 7. Зелений, глибокий, лебединий, конопляний, космічний, дідусів, мідний, український, Петрів, сміливий, домашній, учнівський.

Варіант 8. Веселий, блідий, зозулин, теплий, задовільний, сліпий, фізичний, міський, батьків, Зоїн, лікувальний, гарячий, повен, здоровенний, тонесенький.

Варіант 9. Новий, твердий, залізний, простий, осінній, білий, учнівський, батькове, тітчин, Іванкова, сільський, вовча, жовтуватий, вчителева, срібний.

Варіант 10. Бурхливий, Маріїн, пізній, коричневий, гладкий, задніпровські, удовина, Андрійкове, низький, зелен, малесенький, жирнючий, ніжний, золотий.

Варіант 11. Зелений, теплий, вересневий, батькова, літній, шкільне, Шевченків, дитячі, спритний, дводенний, хоробрий, овечий, риб'ячі, зимовий.

Варіант 12. Небесний, найбільший, вічна, собачий, далекий, мамин, рідний, степовий, піщаний, заячий, пухнасті, кришталева, зміїна, вступний, залізний.

Варіант 13. Солом'яний, приємний, гнідий, ведмежа, ніжний, багатолюдний, соболині, блідо-голубе, Джерина, чорне, важка, кров'яний, мідне, лебединий.

Варіант 14. Завзяті, вчорашні, ввічливі, чисті, осінні, монолітні, білі, степові, безкраї, променисті, заможні, яснолиці, заячі, сухі, широкі.

Варіант 15. Порожні, квітучі, вовчі, сліпі, зубасті, майбутні, довгошия, блідолиций, літній, озимий, Сергіїв, Настин, самовідданий, мужній, одержимий.

Завдання друге

Утворіть ступені порівняння від поданих якісних прикметників. Вкажіть причини неможливості утворення ступенів порівняння від деяких якісних прикметників

Варіант 1. Бузковий, малиновий, близький, чистенький, могутній, чистюсінський, низький, премудрий, милий, голий, пристаркуватий, страшний, дорогий.

Варіант 2. Глибокий, малиновий, буланий, вишневий, добрий, вузький, жонатий, лисий, янтарний, товстий, молоденький, ультрамодний, кисло-солодкий.

Варіант 3. Могутній, крутий, здоровенний, гострий, кремовий, зелений, чорнявий, кисло-солодкий, мудрий, малиновий, кисло-солодкий, довжелезний.

Варіант 4. Тяжкий, новий, зеленавий, непохитний, німий, тихий, темно-червоний, гострокрилий, невмирущий, товстий, швидкий, чорненький, низький.

Варіант 5. Жовтий, здоровенний, тонкий, прекрасний, вишневий, шоколадний, відомий, жовтавий, мертвий, широкий, чорноокий, жовтогарячий.

Варіант 6. Вузький, дужий, мудрий, прекрасний, гарний, товстий, дорогий, величезний, авторитетний, досконалий, важкий, широкий.

Варіант 7. Тихий, синюватий, премудрий, весняний, довжелезний, карий, гіркий, бурштиновий, поганий, дрібносінький, лисий, жонатий, дешевий.

Варіант 8. Каракулевий, кисло-солодкий, білявий, швидкий, лимонний, ультрамодний, ясно-жовтий, синій, добрий, гарний, сильний.

Варіант 9. Гарний, добрий, глибочений, здоровий, тихий, старезний, гнідий, великий, малий, дужий, жовтуватий, лисий, далекий.

Варіант 10. Холодний, цікавий, дзвінкий, карий, малиновий, рішучий, ультрамодний, широкий, низький, високий, здоровенний, темно-синій.

Варіант 11. Тонкий, ясний, босий, високий, печальний, гнідий, мертвий, щасливий, прекрасний, крилатий, жовтогарячий, блискучий.

Варіант 12. Далекий, добрий, міцний, розумний, волошковий, блакитний, білий, вільний, святий, мертво, багатий.

Варіант 13. Босий, гарний, іржавий, карий, тугий, дужий, короткий, мертвий, поганий, святий, бузковий, щасливий.

Варіант 14. Білий, малий, ріднесенький, важкий, сухий, товстуватий, великий, довжелезний, широкий, надзвичайний.

Варіант 15. Вузький, дужий, мудрий, гарний, товстий, дорогий, авторитетний, досконалий, важкий, широкий, архіважливий, історико-філологічний.

Завдання третє

Складіть словосполучення з поданими прикметниками, у яких би вони виступали у якісному, відносному чи присвійному значеннях.

- Варіант 1.** Вовчий, осяляча, заяча.
- Варіант 2.** Золотий, каштанове, лисяча.
- Варіант 3.** Сталевий, коров'ячий, залізний.
- Варіант 4.** Золотий, вовчий, важкий.
- Варіант 5.** Оксамитовий, соболинний, лебедина.
- Варіант 6.** Молочна, лебединий, мідний.
- Варіант 7.** Мідний, залізний, важка.
- Варіант 8.** Срібний, заячий, зміїна.
- Варіант 9.** Кислий, ведмежа, весняний.
- Варіант 10.** Жовтий, молочний, солов'їний.
- Варіант 11.** Собачий, кришталевий, солом'яний.
- Варіант 12.** Соболинний, осінній, лебединий.
- Варіант 13.** Білий, туманний, сталевий.
- Варіант 14.** Травневий, материнський, крилатий.
- Варіант 15.** Малиновий, норкова, учительські.

Завдання четверте

Провідмініайте прикметники разом з іменниками

- Варіант 1.** Вечірня прогулянка, залізна лопата, білолице дитя.
- Варіант 2.** Вечірній випуск, довгошия жирафа, білолиций юнак.
- Варіант 3.** Масовий читач, Миколин подарунок, довгошиє немовля.
- Варіант 4.** Майбутня подорож, вовчий апетит, довгошиє лебедятко.

- Варіант 5.** Прийдешній день, тугий вузол, довголиций юнак.
- Варіант 6.** Відважний лицар, круглолиций місяць, безкрая пустеля.
- Варіант 7.** Голошия птиця, п'ятилітнє дівча, величні постаті.
- Варіант 8.** Придорожній кущ, творче натхнення, круглолице дівча.
- Варіант 9.** Вчорашня зустріч, незнайоме прізвище, білолице маля.
- Варіант 10.** Найбільша площа, тонкошій Андрій, Дорошеве внука.
- Варіант 11.** Дружний сміх, давня розмова, лагідна вдача.
- Варіант 12.** Вчорашній день, осіннє сонце, розважливе слово.
- Варіант 13.** Тутешній край, дружня порада, дрібний дощ.
- Варіант 14.** Безкрай степ, зимовий вечір, придорожній стовп.
- Варіант 15.** Прямокутний трикутник, торішня розмова, білолице дівча.

Завдання п'яте

Утворіть присвійні прикметники від поданих іменників. Неможливість утворення обтрунтуйте

Варіант 1. Батько, птах, Тичина, Бажан, Матвій, Семен, Ольга, мати, гуска, вовк.

Варіант 2. Сестра, брат, Микола, качка, заєць, курка, гуска, собака, Софія, Марія.

Варіант 3. Сергій, Василь, Лукаш, Одарка, Ольга, Марія, Микола, Шевченко, Петро.

Варіант 4. Василь, Федір, Оксана, брат, мати, курка, орел, качка, вівця, соловей, вовк.

Варіант 5. Оксана, Леся, Марія, Ольга, Варка, качка, гуска, вівця, батько, сестра.

Варіант 6. Орел, мавпа, зозуля, мама, Дорош, Ілля, вовк, батько, козак, Олексій.

Варіант 7. Педагог, учениця, Сергій, дідусь, Олена, Ольга, подруга, бабуся, директор.

Варіант 8. Тітка, Параска, Галка, матуся, Соломійка, Ганнуся, дочка, невістка.

Варіант 9. Соловей, Іван, батько, тітка, вовк, сонце, вчитель, заєць, Ольга, Микола.

Варіант 10. Оса, змія, слон, риба, батько, бібліотека, вовк, ведмідь, Шевченко.

Варіант 11. Школяр, Олексій, Петро, учитель, соловей, лев, Бажан, Тичина, орел.

Варіант 12. Приступа, Надія, Ольга, Явдоха, Черних, Гайдар, фельдшер, Ткач, хорват.

Варіант 13. Дар'я, Вітя, Надя, Коля, Варя, соловей, лев, школяр, фельдшер, Шевченко.

Варіант 14. Ігор, Андрій, Віталій, син, бабуся, дядько, лисиця, птах, Олександр.

Варіант 15. Сестра, брат, Микола, качка, заєць, гуска, собака, Софія, курка.

Завдання шосте

Зробіть повний морфологічний аналіз виділених прикметників, користуючись схемою морфологічного розбору. (1. Аналізована словоформа. 2. Частина мови; поч. форма – Н. в. одн. чол., сер. чи жін. роду. 3. Розряд за значенням. 4. Ступінь порівняння (для якісних прикметників). 5. Форма за флексією (повна – стягнена чи нестягнена; коротка). 6. Група за кінцевим приголосним основи. 7. Рід. 8. Число. 9. Відмінок. 10. Морфемний склад. 11. Спосіб словотворення. 12. Синтаксична роль.)

Варіант 1. 1. На кам'янистому схилі, в зеленій гущавині дерев, ледь видніється лісникова хата з гнучкою радіощоглою на ній (О. Гончар). 2. Над озером пливла м'яка й тендітна тиша (М.Хвильовий).

Варіант 2. 1. Вплива на сині ріки ясен вечір іздаля. І до ніг йому гвоздики клонить пристрасно земля (М.Рильський). 2. Альошині очі наповнилися пекучими сльозами (Л.Письменна).

Варіант 3. 1. В дощові дні хмари дмуть над самою улоговиною, звисаючи вогкими, сивими пасмами на вершинах сусідніх скель, чіпляючись за верхи сосен на найближчому перевалі (О.Гончар). 2. Батько Петрів мовчить, без посмішки стежить за сином (О.Гончар).

Варіант 4. 1. Пливе човен, води повен, ніхто не спитає (Т.Шевченко). 2. Довкола баштану – поля золотої пшениці, жовтих соняшників, високої і густої, як ліс, кукурудзи (В.Чухліб).

Варіант 5. 1. Навесні над Воркутою стоїть гамір від гусячого гелготання (І.Багмут). 2. Яніна знову стояла на хвiртці, в білісінькому, аж рожевому платті; здавалося, що сонячні промінці ще блукають по її обличчю (Ю.Збанацький).

Варіант 6. Гарячі дні в розкішному розповні літа стоять тоді над безмежними видноколами, і дзвінким гомоном озивається хліборобський степ. Він не затихає навіть тоді, коли прийде в задумливі поля сизо-синій вечір і розсипле над степовими ще не скошеними хлібами ясні зорі (І.Цюпа).

Варіант 7. Одним з найбільших і найсвятіших обов'язків є почуття до Батьківщини. А починається воно з батьківського порогу, розквітлої калини під вікном рідної хати, рідної мови, усміхненого віконця теплої домівки, незрадливої маминої усмішки зі сльозою на щоці, терпкого запаху картопляного диму (В.Скуратівський).

Варіант 8. Де-не-де над цими безмежними просторами промайне гострокрила чайка. Ліниво, ніби знехотя, пролетить незграбна чапура. Заграють у свою мелодійну журну сопілку кроншнепи. Або баранчик, злітаючи вгору, закрутиться, мов дзига, в передвечірньому повітрі і знову врочиста тиша (О.Соколовський).

Варіант 9. Несила охопити красу й велич Шевченкового бунтарського слова, вичерпати розсипи його сяйливих дум. „Неначе той Дніпро широкий, слова його лились, текли”. Його поезії можна читати із трибуни міжнародних форумів, і наодинці з найдорожчою людиною (П.Загребельний).

Варіант 10. Вечірня вулиця – в берегах вишневого цвіту. Вечірня вулиця – наче дно річки, по якому ти йдеш, ідеш по грузькому піску, а з обох боків над тобою здибалися білі пахучі хвилі. Вони поки що застигли, вони поки що дивляться цікаво на тебе кожною своєю квіточкою, вони ніби очікують слухної

миті, щоб линути донизу, в цей неприродний вакуум, і залляти його до верхів (Є. Гуцало).

Варіант 11. Накрапає теплий, справді-таки дрібен-дрібен дощик, дерева стоять чи то в парі, чи то в ріденькому туманці, який зм'якшує все, злагіднює, і маєш таке відчуття, ніби зараз ти присутній при акті першотворення, наче ти перенісся в первісні часи. Бо й тоді так само цвіло дерево... (Є. Гуцало).

Варіант 12. Можна стежити, як смеркає небо, повітря, й розквітлі дерева теж смеркають. Частку за часткою свого пелюсткового світла віддають вони похмурим посланцям ночі, проте не все, проте дещо залишають і собі. А тому, гаснучи, не зовсім пригасають, і пізнього вечора вони обачно так, хворобливо світяться (Є. Гуцало).

Варіант 13. Потім і вночі, коли вийдеш на них подивитися, вони вперто не примеркають, випромінюючи хоч і коротке, хоч і зжухле, та все ж таки світло. А далі вже, під ранок, вони, ніби омившись свіжістю, починають теж розвиднятися разом із досвітком, і недавно прижухле їхнє світло займається невбитою внутрішньою снагою (Є. Гуцало).

Варіант 14. І хоч як прагла погасити їх ніч, хоч як силкувалася вбити їхню чисту душу, – але не вбила, й ось тепер, при сонці, всі вони раптом вибухнули ясним цвітінням і воно таке яскраве, що затьмарює й цей день... (Є. Гуцало).

Варіант 15. Навіть ніч у моєму краю не така, як деінде. Вона приходить у степ зорянистою чарівницею, така ясна і прозора, що в полі видно від обрію до обрію в місячному сяйві (І.Цюпа).

Практичне заняття № 4. ЧИСЛІВНИК

Дата _____

Студент повинен знати:

- визначення числівника як частини мови;
- морфологічні ознаки числівників;
- розряди числівників за значенням;
- структурні розряди числівників.

Студент повинен уміти:

- знаходити числівники у тексті;
- визначати граматичні категорії числівників та їх синтаксичну функцію;
- розрізняти розряди числівників за значенням;
- з'ясовувати групу числівників за будовою.

Питання до теми „Числівник”, що виносяться на самостійне опрацювання:

1. Чим відрізняється числівник від інших частин мови, які мають числове значення?
2. Порівняйте класифікацію числівників, що вивчається у загальноосвітній та вищій школах.
3. Морфемна структура числівників та способи їх творення.
4. Буква м'який знак у числівниках.
5. Правильне вживання форм непрямих відмінків кількісних числівників.
6. Правопис числівників.
7. Вживання числівників у різних стилях мовлення.
8. Характер сполучуваності числівників з іменниками.
9. Наголошування числівників при словозміні

I. Опрацювати теоретично питання:

1. Числівник у системі частин мови.
2. Розряди числівників за значенням і граматичними ознаками:
 - а) кількісні (власне кількісні, неозначено-кількісні, збірні, дробові);
 - б) порядкові.
3. Структурні розряди числівників.

II. Домашнє завдання:

1. Виписати 10 прислів'їв чи приказок із числівниками, вказати їх морфологічні ознаки та синтаксичні функції.

2. Основні положення статті Ющука Івана «Вивчення числівника в 6 класі»
(Дивослово. – 2005. – № 1. – С. 14-19).

Lined writing area consisting of multiple horizontal lines.

3. Основні положення статті Косенко Катерини. Формально-синтаксичні кореляти предикатів кількості в українській мові // Українська мова. – 2012. – № 2. – С. 58-66.

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. Визначити, до якої частини мови належать слова. Виписати числівники, поєднати їх з іменниками, визначити семантику.

П'ятнадцять (числ.), п'ятеро (), п'ятак (), п'ятак (), вп'яте (), п'ятий (), п'ятилітній (), п'ятнадцятий (), п'ятнадцятиденний (), два (), подвійний (), подвоїти (), подвоєний (), двійня (), двоє (), двічі (), удвох (), другий (), вдруже (), половина (), три четвертих (), чверть (), кількадесят (), півтора (), півтораєста (), мільйон (), мільйонний (), мільйонер ().

Зразок: П'ятнадцять копійок – точно визначена кількість. _____

Завдання 2. У реченнях визначити числівники, їх розряд за значенням та граматичними ознаками, семантичні групи кількісних числівників.

1. *Десять, п'ятнадцять, двадцять хвилин безупинно летіла пісня жайворонка без найменшої перерви.* 2. *У полях чимало ожеревінь соломи, у них жайворонки знаходять собі їжу й захисток від холоду.* 3. *Збігає кілька днів, сонце ще більше пригріває, сніги не витримують, збігають водами.* 4. *Усього лиш за два місяці мишки-шкряботушки з восьми головок капусти зробили саму труху. З чотирьох відер картоплі, трьох відер столових буряків, двох відер моркви зробили купу жому. Я подумав, що їх тут сотня, а було їх тільки дві.* 5. *Підходжу і бачу під листком мальви двоє ледь живих мокрих пташенят. Гніздо розмокло, перекинулося на бік, а в ньому ледь тримаються ще четверо пташенят.* 6. *Милі, безмежно симпатичні пташенята поселилися в нашому дворі весною тисяча дев'ястсот сімдесять п'ятого року. І ось уже четверту весну прилітають до нас.* 7. *Шпаків не лякають морози в чотири-п'ять градусів.*

Із тв. В. Перепелюка

Зразок: *Десять – кількісний, власне кількісний;*

Виписати з тексту прикметники, вказати розряд за значенням, ступінь порівняння (якщо є).

Завдання 3. Поділити числівники на три групи за будовою: прості, складні, складені; доповнити кожен групу трьома дібраними прикладами.

Двісті, сто, мільйон, мільярд, мільйон двісті тисяч, сто сорок перший, двісті вісімдесят один, сімнадцять, двадцятий, тридцять п'ятий, дев'ятнадцять, триста, вісімнадцять, дев'яносто шість, сто дев'яностий, тисяча дев'ятнадцятий, два мільйони п'ять тисяч дев'ятсот один, три четвертих, восьмеро, нуль цілих п'ять десятих.

<i>Прості</i>	<i>Складні</i>	<i>Складені</i>
<i>сто</i>	<i>двісті</i>	

Завдання 4. Виписати числівники разом з іменниками, назвати їх розряд за значенням, групу за будовою, морфологічні ознаки та синтаксичні функції.

На Тернопільщині росте чимало дерев-довгожителів. Тут є сто тридцять лип віком від ста п'ятдесяти до п'ятисот років, сто десять дубів, що вже давно відсвяткували своє століття. Серед дерев-довгожителів є також буки, ясени, груші. Одне з дерев-пам'ятників росте на околиці міста Бережани. Це шістсотрічний дуб. Його висота сягає двадцяти п'яти метрів, в обхваті він має більше семи метрів. У Заліщинському лісництві є Довбушів дуб. Йому більше чотирьохсот п'ятдесяти років. За легендою, під ним у тисяча сімсот сімдесят четвертому році відпочивав Олекса Довбуш – славетний ватажок повстанців-опришків. У Суразькому лісництві можна побачити три велетенські дуби. Кожному з них – більше трьохсот п'ятдесяти років. Вони носять ім'я Тараса Шевченка на честь перебування поета у цих краях у тисяча вісімсот сорок шостому році.

Із газети

Зразок: Чимало дерев-довгожителів – кількісний, неозначено-кількісний, простий, Н. в., підмет;

Завдання 5. До кожного словосполучення доберіть якомога більше фразеологізмів, які містять числівники. Дайте характеристику кожному числівнику як частині мови.

Сам-самісінький, однакові люди, бути першим, далекі родичі, дуже далеко, нестямитися від щастя.

Зразок: *Сам-самісінький – і один у полі воїн; один як перст; один-один, як билиночка в полі (один – кільк., вл. кільк., ч. р., одн., Н. в., підмет).*

Завдання 6. Запишіть цифри словами, визначте групи числівників за будовою. З'ясуйте способи творення складних та складених числівників.

126 років, 7 класів, 40 учнів, 25 олівців, 12 зошитів, 20 річок, 3 озер, 15 лопат, 90 кроків, 216 вулиць, 1 259 047 штук, $\frac{1}{3}$ площі, 0,9 процента, 2,07 урожаю, $1 \frac{1}{2}$ кілограма, $\frac{1}{2}$ студентства, 300 гривень.

Зразок: Сто двадцять шість років – складений;

ПІДСУМОК. Укажіть, базуючись на питаннях для самоконтролю, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми практичного заняття.

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

Питання для самоконтролю

1. Яка частина мови називається числівником? 2. Що означають слова, які належать до числівників? 3. Якими ознаками відрізняються слова, що виражають значення числа, але належать до інших частин мови (іменників, прикметників, прислівників, дієслів), від числівників? Пояснення проілюструвати прикладами. 4. Як поділяються числівники за значенням? Чому серед кількісних числівників наявні підгрупи? Які саме? Що означають числівники кожної підгрупи? 5. Які граматичні ознаки властиві кількісним числівникам? Якими граматичними ознаками розрізняються числівники *один* і *три*, *два* і *кілька*, *півтора* й *багато*? 6. Які синтаксичні функції виконують кількісні числівники? 7. Чи однакові значення й граматичні ознаки порядкових і кількісних числівників? 8. Чим порядкові числівники подібні до прикметників? 9. Чому порядкові числівники неоднозначно трактуються у сучасній граматиці?

Практичне заняття № 5. ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

Дата _____

Студент повинен знати:

- морфологічні особливості числівника;
- відмінювання різних груп числівників.

Студент повинен уміти:

- відмінювати числівники;

– робити морфологічний аналіз числівників.

І. Опрацювати теоретично питання:

1. Відмінкові парадигми кількісних числівників.
2. Особливості словозміни порядкових числівників.
3. Синтаксичні зв'язки числівників.

ПАРАДИГМИ ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

1. Відмінювання кількісного числівника **один, одно (одне), одна, одні**

Відм.	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	
Н.	один	одно (одне)	одна	одні
Р.	одного		одної (однієї)	одних
Д.	одному		одній	одним
Зн.	один (одного)	одно (одне)	одну	одні
О.	одним		одною (однією)	одними
М.	(на) одному (однім)		(на) одній	(на) одних

2. Відмінювання числівників **два, три, чотири**, відповідних збірних та неозначено-кількісних **кілька, декілька, багато, небагато**

Н.	два, дві	обоє	три, троє	чотири, четверо
Р.	двох	обох	трьох	чотирьох
Д.	двом	обом	трьом	чотирьом
З.	як Н. або Р.			
О.	двома	обома	трьома	чотирма
М.	(на) двох	(на) обох	(на) трьох	(на) чотирьох

Усі числівники цього типу мають паралельні форми в Зн.в. залежно від іменника, якого вони стосуються (істота/неістота).

Числівники *двоє, троє, четверо* в непрямих відмінках (крім знахідного) мають такі ж форми, що й відповідні власне кількісні.

Збірні числівники *обоє, обидва (обидві)* у непрямих відмінках (крім знахідного) мають однакові форми.

3. Відмінювання числівників від **п'яти** до **двадцяти, тридцять, відповідних збірних та неозначено-кількісних числівників кільканадцять, кількадесят**

Н.	п'ять, п'ятеро	шість, шестеро	сім, семеро	вісім, восьмеро	одинадцять, одинадцятеро
Р.	п'яти, п'ятьох	шести, шістьох	семи, сімох	восьми, восьмох	одинадцяти, одинадцятьох
Д.	п'яти, п'ятьом	шести, шістьом	семи, сімом	восьми, восьмом	одинадцяти, одинадцятьом
З.	як Н. або Р.				
О.	п'ятьма, п'ятьома	шістьма, шістьома	сьома, сімома	вісьма, вісьмома	одинадцятьма, одинадцятьома
М.	(на) п'яти, п'ятьох	(на) шести, шістьох	(на) семи, сімох	(на) восьми, восьмох	(на)одинадцяти, одинадцятьох

4. Відмінювання числівників **п'ятдесят – вісімдесят**

Н.	п'ятдесят	вісімдесят
Р.	п'ятдесяти, п'ятдесятьох	вісімдесяти, вісімдесятьох
Д.	п'ятдесяти, п'ятдесятьом	вісімдесяти, вісімдесятьох
З.	Як Н. або Р.	
О.	п'ятдесятьма, п'ятдесятьома	вісімдесятьма, вісімдесятьома
М.	(на) п'ятдесяти, п'ятдесятьох	(на) вісімдесяти, вісімдесятьох

У складних числівниках на -десят (назви десятків) змінюється лише друга частина!

5. Відмінювання числівників **сорок, дев'яносто, сто**

Н., З.	сорок	дев'яносто	сто
Р., Д., О., М.	сорока	дев'яноста	ста

6. Відмінювання числівників **двісті – дев'ятсот** та неозначено-кількісного **кількасот**

Н.	двісті	триста	шістсот	сімсот	вісімсот
----	--------	--------	---------	--------	----------

Р.	двохсот	трьохсот	шестисот	семисот	восьмисот
Д.	двомстам	трьомстам	шестистам	семистам	восьмистам
З.	як Н. або Р.				
О.	двомастами	трьомастами	Шістьмастами (шістьомастами)	сьомастами, сімомастами	вісьмастами, вісьмомомастами
М.	(на) двохстах	(на) трьохстах	(на) шестистах	(на) семистах	(на) восьмистах

У складних числівниках на -сот (назви сотень) змінюються обидві частини.

7. Відмінювання числівників іменникового походження **нуль, тисяча, мільйон, мільярд.**

Числівник *тисяча* відмінюється, як іменник I відміни мішаної групи (за зразком *круча, площа*).

Числівники *нуль, мільйон, мільярд* відмінюються, як іменники II відміни м'якої чи твердої груп (*нуль* – як *день*; *мільйон, мільярд* – як *стіл*).

8. У дробових числівниках, які є за будовою складеними, чисельник відмінюється, як відповідний кількісний числівник, а знаменник – як порядковий. Причому після чисельника *дві, три, чотири* знаменник ставимо у формі Н.в. мн., а після *п'ять* і більше – у формі Р.в. мн.: *дві треті* (частини), *три п'ятих* (частини).

Н.	одна друга	чотири цілі і три п'яті
Р.	однієї (-ої) другої	чотирьох цілих і трьох п'ятих
Д.	одній другій	чотирьом цілим і трьом п'ятим
З.	одну другу	як Н.в.
О.	однією (-ою) другою	чотирма цілими і трьома п'ятими
М.	(на) одній другій	(на) чотирьох цілих і трьох п'ятих

Дробові числівники *півтора, півтори* є незмінними.

9. У складених кількісних числівниках відмінюється кожне слово за своїм зразком, наприклад:

Н. сто п'ятдесят вісім

Р. ста п'ятдесяти (п'ятдесятьох) восьми (вісьмох)

Д. ста п'ятдесяти (п'ятдесятьом) восьми (вісьмом)

З. як Н. або Р.

О. ста п'ятдесятьма (п'ятдесятьома) вісьма (вісьмома)

М. (на) ста п'ятдесяти (п'ятдесятьох) восьми (вісьмох)

10. Порядкові числівники відмінюються за родами, числами та відмінками, як прикметники тв. гр. (числівник *третій* – як прикметник м'якої гр.).

11. У складених порядкових числівниках змінюється лише остання частина.

II. Домашнє завдання:

1. Провідміняти числівники: 1358, четверо, 42, кільканадцять, $2/7$, дев'ятсот восьмий.

2. Основні положення статті Городенської Катерини «Що це за вживання від *двохста* до *п'ятиста*?» (Українська мова. – 2013. – № 4. – С. 134.)

3. Основні положення статті Городенської Катерини «Обидва ока й обоє очей» (Українська мова. – 2013. – № 3. – С. 155).

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. Прочитати подані числівники, записати у формі родового, давального, орудного відмінків, виділити закінчення.

Чотири, вісім, одинадцять, п'ятдесят, сто, триста, двадцять п'ять, двісті сорок один, тисяча дев'ятсот п'ять, тисяча дев'ятсот чотирнадцять, тисяча дев'ятсот чотирнадцятий.

Зразок:

Н. чотири _____

Р. чотирьох _____

Д. чотирьом _____

О. чотирма _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

О. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

О. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

О. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

О. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

О. _____

Н. _____

Р. _____

Д. _____

О.

Н.

Р.

Д.

О.

Завдання 2. Розкрити дужки, записати цифри словами, вжити іменники в потрібній граматичній формі, пояснити зв'язок числівників з іменниками.

479 (газета), 382 (журнал), $4/5$ (робочий день), 15-теро (ведмежа), 3 (ведмідь), 0,5 (садиба), $3/4$ (село), 7-й (річниця), 125 (завдання), кільканадцять (пташеня), 14-й (березень), 26-й (січень), 120-ма (автобус), 572-х (пароплав), 1659-тьом (вихованець), на $3/4$ (ділянка), із 1077-ма (пасажир), 368-м (водій), півтора (рік).

Зразок: Чотириста сімдесят дев'ять газет;

Завдання 3. Із загадок виписати числівники, визначити їх розряд за значенням, відмінок, зв'язок з іменником. Відгадати загадки.

Хто вранці ходить на чотирьох ногах, вдень на двох, а ввечері на трьох ногах? (_____). Четверо братів через дорогу живуть – один одного не бачать (_____). Плету хлівець на четверо овець, на п'яту окремо (_____). У двох матерів по п'ять синів, у кожного своє ім'я (_____). Хто трьома зубами їсть сіно? (_____). Дванадцять братів один за одним ходять, один одного не бачать (_____). Повзун повзе, сімсот голок везе (_____). Дванадцять орлів, п'ятдесят дві галки, триста шістдесят п'ять шпаків у гніздо залізли (_____). Семеро соколят на одній гілці сидять (_____). Двох рідних дітей межа розділила (_____).

Зразок: *На чотирьох (ногах) – кількісний, власне кількісний, М. в.;*

Завдання 4. Записати цифри словами, пояснити правопис числівників, визначити їх морфологічні та синтаксичні особливості. Зробити повний морфологічний розбір виділених прикметників за схемою.

У США знайдено черепаху, вік якої обчислено майже 130 роками. Це дуже довгий вік, але людина може прожити значно більше. Років 10 тому на Кавказі померла жінка 180 років. Це, мабуть, найдовший вік людини, досі зареєстрований.

Американське географічне товариство опублікувало цікаві дані про те, як довго живуть люди й інші істоти, якщо доживають до повного свого віку. Згідно з цими матеріалами найдовше живе людина – від 70 до 100 років.

З тварин найдовше живе слон – від 45 до 70 років; друге місце за носорогом – від 30 до 50 років. Кити, великі морські тварини-ссавці, живуть до 30 років. Із свійських тварин найдовше живе кінь – від 20 до 35 років. Корова рідко коли доживає до 25 років. Вік собаки – від 5 до 15 і рідко до 20 років. Коти живуть від 7 до 15 років.

*Серед риб **найдовший** життєвий вік має короп. Деякі з коропів доживають до 60-70 років. Форелі й окуні – до 15-20 років.*

Серед птахів найдовше живуть папуги й орли – до 60 років. Канарки живуть до 25, а вільшанки – до 12 років.

Зразок: *Ста тридцятьма (тридцятьома) роками – кількісний, власне кількісний, О. в., додаток;*

Завдання 5. Перекладіть українською мовою. Зіставте особливості відмінювання числівників в українській та російській мовах.

Семистам шестидесяти двум випусникам; на двухстах семидесяти пяти страницах, двум тысячам шестистам семидесяти делегатам, два стола, двумястами четырьмя годами, о двухстах пятидесяти студентах, пятнадцатью квартирами, шестисот девяноста листов.

Зразок: *семистам шістдесяти двом випусникам;*

ПІДСУМОК. Укажіть, базуючись на питаннях для самоконтролю, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми практичного заняття.

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

Питання для самоконтролю

1. Що таке нумералізація? Наведіть приклади. 2. Як групуються кількісні числівники в системі словозміни і які особливості відмінювання кожної з цих груп? 3. Яка різниця у відмінюванні складених кількісних і складених

порядкових числівників? 4. Які особливості синтаксичного зв'язку числівників? 5. Як впливає тип синтаксичного зв'язку числівника з іменником на синтаксичні функції числівника? 6. Назвіть числівники, які відмінюються як іменники. 7. Перерахуйте числівники, які є незмінними.

Практичне заняття № 6. ПРАВОПИС ЧИСЛІВНИКІВ. МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР ЧИСЛІВНИКІВ

Дата _____

Студент повинен знати:

- правописні норми числівників;
- порядок морфологічного розбору числівника;
- особливості наголошування числівників.

Студент повинен уміти:

- орфографічно правильно записувати усі числові назви;
- робити повний морфологічний розбір числівника.

I. Опрацювати теоретично питання:

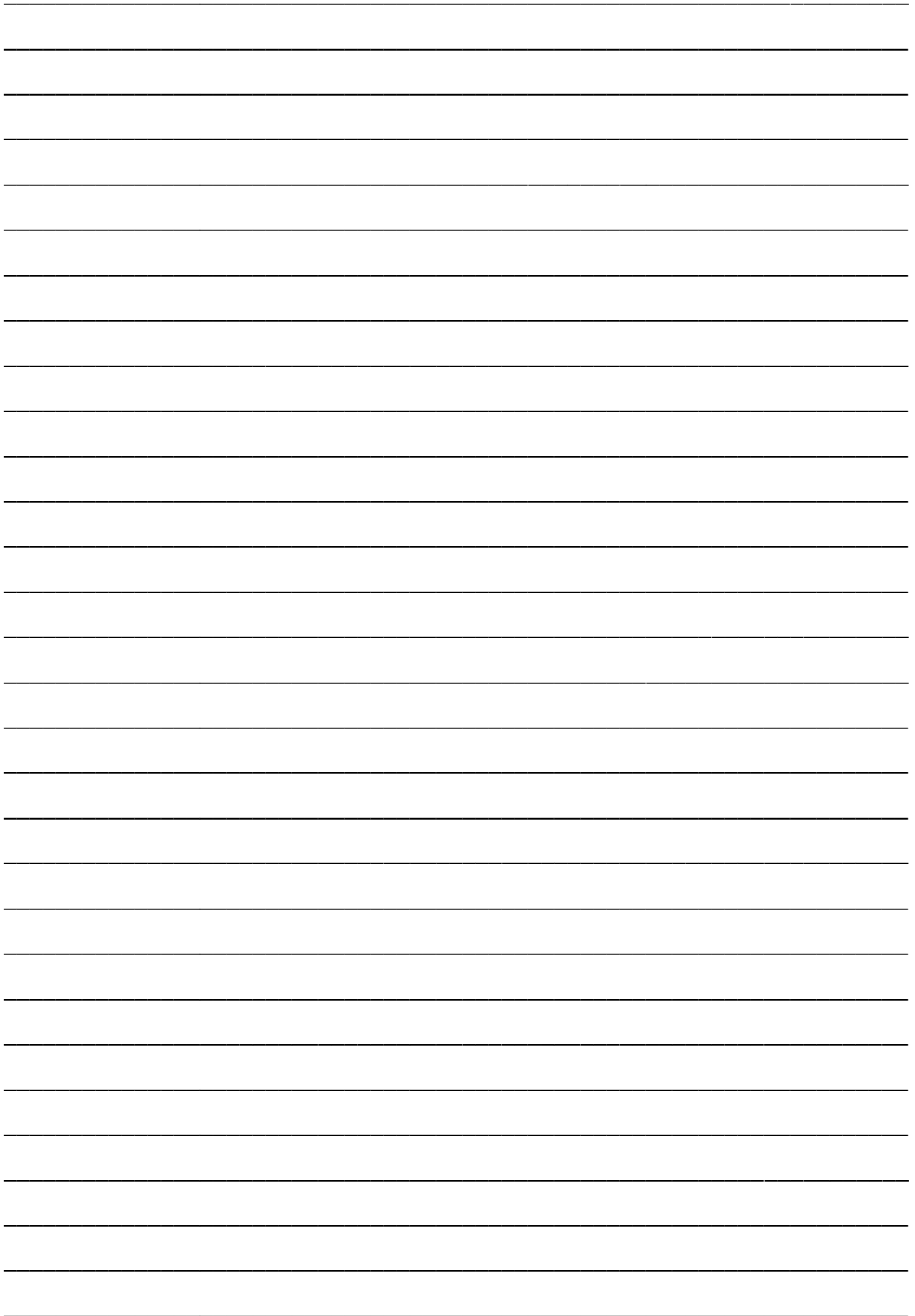
1. Особливості правопису числівників.
2. Граматичний розбір числівника.
3. Наголос.

II. Домашнє завдання:

1. Виписати прислів'я, де вживаються числівники. Зробити морфологічний розбір 4 числівників, виписаних із прислів'їв, за вказаною схемою.

Схема морфологічного розбору числівника:

1. Аналізована словоформа.
2. Частина мови; початкова форма (Н. в.).
3. Розряд і група за значенням.
4. Група за будовою.
5. Рід.
6. Число.
7. Відмінок.
8. Морфемний аналіз.
9. Спосіб творення.
10. Синтаксична роль.

3. Законспектувати статтю:

Чернецький В. К. Вживання збірних числівників у сучасній українській мові // УМЛШ. – 1976. – № 2. – С. 29–38.

Основні положення статті Чернецького В. К. «Вживання збірних числівників у сучасній українській мові»:

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. Записати числа словами в потрібному відмінку, назвати розряд числівника за значенням, групу за будовою. Назвати усі частини мови.

ім. дієсл. пр.

Зразок: *Зустріч відбулася із 835 (вісьмастами (вісьмомастами) тридцятьма (тридцятьома) п'ятьма (п'ятьома) – кільк., вл. кільк., складений)*

ім.

учнями;

Не вистачає 194 гривень, текст доповіді вміщено на 47 сторінках, у моїй бібліотеці 1470 книжок, бібліотека ВНЗ збагатилась 1588 книжками, грамоти і премії вручено 297 студентам, приземлився літак із 1077 пасажирами, зупинились на 738 кілометрі.

Завдання 2. Перекладіть українською мовою, поставте наголос у кожному числівнику. Зіставте особливості правопису числівників в українській та російській мовах.

Четыре, одиннадцать, четырнадцать, пять, пятнадцать, пятьсот, миллион, седьмой, оба, обе, миллиард, одна пятая, две седьмых, полтора, пятеро, семьдесят, девять, девяносто, ноль целых семь десятых.

Зразок: Чотіри;

Завдання 3. Запишіть іменники у потрібній відмінковій (родовій) формі з числівниками *півтора, півтори, півтора, обидва, обидві, обоє*.

Літр, метр, кілограм, карбованець, хлопець, дівчина, хлоп'я, раз, завдання, доба, рік, зернина, ім'я.

Зразок: півтора літра, півтора літрів, обидва літра.

Завдання 4. Розкрити значення фразеологізмів. Чи зумовлене воно вжитими числівниками? Записати інші фразеологізми, у складі яких є числівники.

Грати першу скрипку; без сьомої клепки; в один голос; в три дуги зігнутися; десятою дорогою обійти; сім потів вийде; сидіти на двох стільцях; сьома вода на киселі; п'яте колесо до воза; сім п'ятниць на тиждень; на сьомому небі; під одну гребінку стригти; за двома зайцями гнатися; семеро одного не ждуть; одним махом; один як палець.

Завдання 5. Зробити повний морфологічний аналіз числівників тексту за схемою морфологічного розбору (схему див. на С.84).

1. Найдавніший із відомих друкованих римських календарів датується 354 роком н. е. 2. На Русі перша спроба календаря була зроблена в Ізборнику Святослава (1076 рік) (Із «Народного календаря»). 3. За нами слідкують двадцять пар очей. 4. У невеличкому городі всього півтораєста князівських

Завдання 6. Знайдіть помилки у текстах. Запишіть правильно. Назвіть усі частини мови.

1. Тільки шостого січня у магазині «Зима» знижки на шуби до п'ятидесяти відсотків. 2. Тисячу вісімсот шістдесят перший рік. Біолог Луї Пастер пропонує новий спосіб зберігання продуктів. 3. Учні нашого класу влітку доглядали сорок три теляти. 4. «Петре Івановичу, – звернувся головуючий до вчителя, – скажіть, будь ласка, пару слів». 5. У нашому молодіжному загоні тридцять п'ять дівчат. 6. У ліс по дрова виїхали двадцять три саней.

част. числ. ім. пр. ім. ім. ім. пр. ім.
Зразок: Тільки шостого січня у магазині «Зима» знижки на шуби
пр. числ. ім.
до п'ятидесяти відсотків.

ПІДСУМОК. Вкажіть, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми «Числівник як частина мови»

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. На які розряди за значенням поділяються числівники?
 - а) якісні, відносні, присвійні;
 - б) кількісні, порядкові,
 - в) прості, складені.

2. Виділіть рядок, у якому всі числівники кількісні
 - а) шість, шестеро, шостий;
 - б) п'ять, п'ятеро, багато, одна п'ята;
 - в) перший, другий, тисячний.

3. За будовою числівники поділяються на...
 - а) прості і складені;
 - б) прості, складні і складені;
 - в) складні і складені.

4. До збірних належать числівники...
 - а) від двоє до двадцятаро, тридцятаро; обидва, обидві, обоє;
 - б) від двоє до сорока, дев'яносто;
 - в) від одного до п'ятнадцяти, сімдесят.

5. З усіх кількісних числівників за родами змінюються тільки числівники...
 - а) п'ять, десять;
 - б) один, два;
 - в) три, чотири.

6. Числівники *тисяча, мільйон, мільярд* мають...
 - а) число і рід;

- б) тільки число;
- в) число і рід, відмінюються як іменники.

7. У складних кількісних числівниках типу *п'ятдесят, вісімдесят* відмінюється...

- а) перша і друга частини;
- б) друга частина;
- в) перша частина.

8. Числівник належить до:

- а) самостійних частин мови, які мають лексичне і граматичне значення;
- б) службових частин мови, що мають лише граматичне значення;
- в) особливих частин мови, схожих до вигуків.

9. Числівник означає:

- а) назву предмета, або його ознаку;
- б) дію, яку виконує предмет чи особа;
- в) число, кількість, порядок при лічбі.

10. Числівники відповідають на питання:

- а) *хто?, що?*;
- б) *скільки?, котрий?*;
- в) *який?, чий?*

11. За значенням і морфологічними ознаками числівники поділяються на дві групи:

- а) порядкові і складні;
- б) кількісні і дробові;
- в) кількісні і порядкові;

12. Порядкові числівники, на відміну від кількісних, змінюються:

- а) тільки за числами;
- б) за числами і родами;
- в) за відмінками, числами і родами.

13. У реченні числівник виступає:

- а) лише у ролі головних членів;
- б) лише у ролі другорядних членів;
- в) у ролі будь-якого члена речення, найчастіше у сполученні з іменником.

14. Кількісні числівники означають:

- а) цілі і дробові числа;
- б) цілі і збірні числа;
- в) цілі, дробові і збірні числа.

15. Збірні числівники означають:

- а) кілька предметів у цілих одиницях;
- б) кілька предметів як одне ціле;
- в) кількість, що називає частину цілого.

16. Простими за будовою бувають:

- а) кількісні числівники, що означають цілі і дробові числа;
- б) порядкові і кількісні дробові числівники;
- в) кількісні, крім дробових, порядкові, що складаються з одного слова, числівники.

17. У збірних числівниках при відмінюванні суфікс *-ере-*:

- а) зникає;
- б) чергується з іншим суфіксом;
- в) залишається.

18. Числівники *сорок, дев'яносто, сто*:

- а) у всіх відмінках, крім називного і знахідного, мають закінчення *-а*;
- б) мають закінчення *-а* в Д.в.;
- в) у кожному з відмінків мають різне закінчення.

19. У числівниках – назвах сотень (*двісті... дев'ятсот*) змінюється:

- а) перша частина;
- б) друга частина;
- в) перша і дуга частина.

20. Числівники *нуль, тисяча, мільйон, мільярд* змінюються за відмінками й числами:

- а) як іменники III відміни;
- б) як іменники відповідної відміни і групи, до яких ці числівники схожі;
- в) як іменники IV відміни.

21. У складених кількісних числівниках відмінюються:

- а) всі складові частини;
- б) перша й остання складові частини;
- в) остання і передостання складові частини.

22. У порядкових складених числівниках відмінюється:

- а) остання складова частина;
- б) перша складова частина;
- в) перша й остання складові частини.

23. У дробових числівниках відмінюється:

- а) перша частина як порядковий, а друга – як кількісний числівник;

- б) перша й друга частини як кількісний числівник;
- в) перша частина як кількісний, а друга – як порядковий.

24. *-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний*, що входять у складені порядкові числівники, пишуться:

- а) одним словом;
- б) через дефіс;
- в) окремо.

25. Порядкові числівники, за винятком числівника третій, відмінюються як:

- а) прикметники м'якої групи;
- б) прикметники твердої групи;
- в) іменники твердої групи I відміни.

26. Рід, число й відмінок порядкових числівників:

- а) не залежить від роду, числа і відмінка іменника, з яким вжито числівник;
- б) залежить від роду, числа і відмінка іменника, з яким вжито числівник;
- в) залежить лише від іменників – власних назв.

27. Вкажіть рядок, у якому всі числівники означають число, кількість:

- а) *вісімсот двадцять п'ять, семеро, триста сьомий*;
- б) *два мільйони чотириста сорок шість тисяч сорок дев'ятий*;
- в) *шестеро, сто, вісімсот сімдесят вісім, півторапта*.

28. Так само, як числівник *п'ять*, відмінюються також числівники:

- а) *шість – двадцять, тридцять, п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят*;
- б) *три, чотири*;
- в) *сорок, дев'яносто, сто*.

29. Так само, як числівник *двісті*, відмінюються також числівники:

- а) *п'ять – двадцять, п'ятдесят, сімдесят*;
- б) *три, чотири*;
- в) *триста – дев'ятсот*.

30. Визначте і вкажіть, у якому відмінку вжито числівник у поданому реченні: *У сімох няньок дитина без носа* (Нар. творчість):

- а) Н. в.;
- б) Р. в.;
- в) М. в.

31. Вкажіть рядок, у якому в усіх числівниках на місці пропуску пишеться м'який знак:

- а) *п'ят...десят...ом, сім...десяти, вісімдесят...ом;*
- б) *двадцят...ох, шістдесят...ма, чотир...ох, шіст...ма;*
- в) *дев'ят...мастами, віс...момастами, віс...ма, с...мома.*

32. Визначте, в якій синтаксичній ролі вжито виділений числівник.
Десять плюс десять – двадцять:

- а) підмет;
- б) присудок;
- в) означення.

33. Вкажіть словосполучення, в якому допущено помилку в узгодженні іменників з числівниками:

- а) *три дівчини;*
- б) *чотири коні;*
- в) *двадцять два карбованця.*

34. Вкажіть числівник:

- а) *двійка;*
- б) *два;*
- в) *двоїться.*

35. Виділіть числівник, який означає ціле число:

- а) *дві п'ятих;*
- б) *сім;*
- в) *п'ятий.*

36. Позначте збірний числівник:

- а) *три;*
- б) *трьох;*
- в) *третій.*

37. Визначте дробовий числівник:

- а) *дев'яносто;*
- б) *дев'ятеро;*
- в) *дев'ять цілих і шість десятих.*

38. Знайдіть форму О. в. числівника *три*:

- а) *трьом;*
- б) *трьох;*
- в) *трьома.*

39. Знайдіть форму Д. в. числівника *сорок*:

- а) *сорока (дівчат)*;
- б) *сорока (дівчатам)*;
- в) *сорока (дівчатами)*.

40. Вкажіть розряд за значенням числівника *шістнадцять*:

- а) ціле число;
- б) порядковий;
- в) збірний.

41. Вкажіть форму О. в. числівника *сто*:

- а) *стами*;
- б) *стома*;
- в) *ста*.

42. Вкажіть правильну форму О. в. числівника *тисяча*:

- а) *тисячею*;
- б) *тисячою*;
- в) *тисяччю*.

43. Знайдіть порядковий числівник жіночого роду:

- а) *другий*;
- б) *одна друга*;
- в) *друга*.

44. Вкажіть правильну форму О. в. числівника *п'ятдесят*:

- а) *п'ятидесятьма*;
- б) *п'ятдесяти*;
- в) *п'ятдесятьма*.

45. Вкажіть числівник, у якому в непрямих відмінках пишеться м'який знак:

- а) *сто*;
- б) *триста*;
- в) *один*.

46. Визначте речення, у якому числівник ужито неправильно:

- а) *Майстри виготовили тридцять три сани*.
- б) *Семеро одного не ждуть*.
- в) *У класі нараховується двадцять сім учнів*.

47. У прислів'ї „*Ледве від сімох відгавкалась*” числівник виступає в ролі:

- а) присудка;
- б) додатка;
- в) означення.

48. Вкажіть серед поданих числівників рядок таких, що не відмінюються:
- а) *три чверті, дві цілі і дві сьомі, одна двадцята;*
 - б) *тисяча, мільйон, мільярд;*
 - в) *півтора, півтори, півтораста.*
49. Визначте, в якому рядку до складу фразеологізмів входять числівники:
- а) *не май сто кіп у полі, май друзів доволі; один дурень зіпсує, що й десять розумних не натраплять; палиця на два кінці;*
 - б) *канути в Лету; піти на компроміс; поли вріж та втікай;*
 - в) *попастися на гачок; правда вище дружби; прийти на шапкобрання.*
50. Визначте речення, в якому числівник ужито неправильно:
- а) *Цьому дереву років тридцять;*
 - б) *Йому близько семидесяти років;*
 - в) *Заняття тривало три години.*
51. Укажіть, у якому рядку не всі числівники вжито в давальному відмінку:
- а) *двадцяти, тридцяти, сорока, ста, п'ятисам;*
 - б) *сімом, восьми, вісьмом, двомстам, трьомстам;*
 - в) *дев'яноста, чотирьом, одному, сімома, двомстам.*
52. Укажіть правильне твердження:
- а) *За значенням і морфологічними ознаками числівники поділяються на прості і складні.*
 - б) *Збірні числівники сполучаються з іменниками IV відміни.*
 - в) *Дробові числівники відмінюються за родами та відмінками.*
53. Визначте синтаксичну роль числівника у реченні: *Я склав тестування на „дванадцять”*:
- а) *присудок;*
 - б) *обставина;*
 - в) *додаток.*
54. Укажіть словосполучення, в якому іменник уживається із закінченням -ів:
- а) *двадцять (кілограм);*
 - б) *п'ять (медаль);*
 - в) *тридцять (деталь).*

Практичне заняття № 7. ЗАЙМЕННИК. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАЙМЕННИКІВ

Дата _____

Студент повинен знати:

- морфологічні та синтаксичні характеристики займенників;
- групи займенників за співвідношенням з іншими частинами мови;
- розряди займенників за значенням;
- групи займенників за морфологічним складом.

Студент повинен уміти:

- визначати розряди займенників;
- пояснювати джерела становлення груп займенників за співвідношенням з іншими частинами мови; їх уживання і граматичні особливості;
- знаходити суплетивні форми;
- визначати групи займенників за будовою.

Питання до теми „Займенник”, що виносяться на самостійне опрацювання:

1. Чим відрізняється за своїм значенням займенники від інших іменних частин мови?
2. Порівняйте класифікацію займенників, що вивчається у загальноосвітній та вищій школах.
3. Стилістичне вживання займенників.
4. **Ні** в заперечних займенниках.
5. Правотис неозначених займенників.
6. Явище прономіналізації.

I. Опрацювати теоретично питання:

1. Лінгвістичний статус займенника. Місце займенника у традиційній класифікації частин мови.
2. Співвідношення займенників з іншими частинами мови.
3. Розряди займенників за значенням; їх уживання і граматичні особливості.
4. Морфологічний склад займенників.

II. Домашнє завдання:

1. Написати твір-мініатюру на тему „Чари бабиного літа” з використанням займенників різних розрядів; біля кожного займенника указати розряд за значенням. Визначити синтаксичну роль ужитих займенників.

Основні положення статті Сич В. Ф. «Заперечні займенники»

Lined page with 27 horizontal lines.

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. Виписати займенники й слова, пов’язані з ними за змістом. Поставити питання до займенників, визначити їх лексичне значення, морфологічні ознаки та синтаксичні функції.

І спливають в моїй пам’яті спогади Діани Гнатівни Петриненко про далеку юність – криницю її натхнення:

– Уявіть мою Сазонівку Оржицького району, що на квітучій Полтавщині, – таке звичайне і таке незвичайне село серед просторого степу. Великий став, біля нього гайочок, сповнений щебетливого гомону птаства. І сади, вишневі, яблуневі на кожнім подвір’ї, красиві квітники коло кожної біленької чепурної хати з призьбою, підведеною рудою глиною. Наша хата трьома вікнами дивиться на широку вулицю, що вливається у великий вигін. Там, на вигоні, і починалися мої щедрівки, колядки, веснянки. Найулюбленіше моє свято – свято Івана Купали, заздалегідь збирали волошки, сокирки, нагідки, ромашки, плели з них вінки, а потім увечері несли їх до ставу, пускали на воду й співали біля розпаленого багаття купальських пісень.

На тому вигоні, як тільки сніг із землі, і починалося наше мистецтво. І зараз мені буває така туга за селом: отак хочеться сісти й поїхати туди. І бажання свої виконувала...

А ще любила й люблю я лежати в сіні і вдихати його м’які пахоці, блукати гайком або полем, збирати всілякі квіти й плести з них віночки. І сьогодні найдорожчі для мене волошки, ромашки, духмяний горошок... як пам’ять мого далекого дитинства.

За М. Кагарлицьким

Завдання 2. З поданого тексту випишіть займенники, визначте групу за співвідношенням з іншою частиною мови. Допишіть самостійно ті займенники, група яких не зустрілася в тексті.

*Ті журавлі, і їх прощальні сурми...
Тих відлітань сюїта голуба...
Натягне дощ свої осінні струни,
Торкне ті струни пальчиком верба.*

*Сумна арфістко, – рученьки вербові!
По самі плечі вкютана в туман.
Зіграй мені мелодію любові,
Ту, без якої холодно словам.*

*Зіграй мені осінній плач калини.
Зіграй усе, що я тебе прошу.
Я не скрипичний ключ, а журавлиний
Тобі над полем в небі напишу.*

Л. Костенко

Зразок: *ті* – узагальнено-якісний (атрибутивний);

Завдання 3. Випишіть займенники, розподіливши їх на розряди за значенням та заповнивши таблицю. Усно вказати групу за співвідношенням з іншими частинами мови.

Немає меж людській невдячності, але вдячність людська теж стає безмежною, коли ти зумієш її заслужити. Письменник Олесь Гончар заслужив цю вдячність. Він належить до письменників, яких люблять, здається, за саме звучання їхніх імен. Кожен новий твір Гончарів буквально ковтається читачем. Водночас не забувається ніщо з написаного ним, його твори з кожним роком мовби набувають масштабності, не віддаляються від нас, а виростають до символічних узагальнень, і стосується це не тільки таких його книжок, як незабутні «Прапороносці», але навіть невеличких новел, і передовсім першої з надрукованих по війні – «Модри Камень».

П. Загребельний

Найщиріші симпатії Григора Тютюнника віддані скромним будівничим життя, отим самим людям праці, чії думи письменник так досконало знав, бо, власне, він теж був одним із них. Зрання звідав ціну карткового хліба і пекучість кимось завданої кривди, але так само зрання відкрив для себе він і ціну товариської дружби, уваги колективу, знав, що є в природі проміння того цілющого людського тепла, якого нічим не замінити. Такими речами письменник умів дорожити. По дорозі було йому з тим, хто виступав проти нищих, злидених духом, тим-то образ людини-трудівника, щедрого душею колективіста, вірного товариша у творах Тютюнника один із найколеритніших.

О. Гончар

№ п/п	Розряд за значенням	Приклади
1.	Особові	<i>ти,</i>
2.	Особово-вказівні	<i>її (вона),</i>
3.	Зворотні	

4.	Присвійні	
5.	Вказівні	
6.	Означальні	
7.	Питально-відносні	
8.	Заперечні	
9.	Неозначені	

Виписати якісні прикметники, вказати ступінь порівняння та форму (якщо є).

Завдання 4. Запишіть п'ять-шість речень з пісень, що їх виконують відомі співаки, де були б займенники. Визначте розряд займенників за значенням.

Зразок: Комусь (неозн.) я (ос.) посміхнусь зранку, а в комусь (неозн.) я (ос.) помилюсь аж до рани; мамо, ти (ос.) чуєш, йому (ос.-вказ.) прикро, він (ос.-вказ.) каже, йому (ос.-вказ.) сумно, а я (ос.) до нього (ос.-вказ.) звикла...

Завдання 5. Закодуйте займенники, розподіливши їх на розряди за даним кодом:

особові – 1, особово-вказівні – 2, зворотний – 3,
 присвійні – 4, вказівні – 5, означальні – 6,
 питально-відносні – 7, заперечні – 8, неозначені – 9.

Зразок: *твій* – 4, *когось* – 9.

1. ми –	6. з ним –	11. їх –	16. його –	21. кожний –
2. наші –	7. кожна –	12. нам –	17. хто –	22. такий –
3. скільки –	8. нас –	13. своє –	18. вона –	23. інший –
4. воно –	9. такі –	14. я –	19. ця –	24. ніякий –
5. у собі –	10. ці –	15. всю –	20. моя –	25. абихто –

Завдання 6. Визначте групу займенників за морфологічним складом та запишіть у таблицю.

Іншому, її, з ними, хтозна-що, біля неї, казна-який, у нього, декому, жодним, чого, чого-небудь, сам по собі, абичим, хтозна до кого, ні про що, ніхто, дечий, абиаким, що таке, ми, хто, кожний, такий самий.

Прості	Складні	Складені

Завдання 7. Із поданими складеними займенниками складіть речення.

Одне і те ж, той чи інший, той самісінький, що таке, сам по собі.

ПІДСУМОК. Вкажіть, базуючись на питаннях для самоконтролю, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми практичного заняття.

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

Питання для самоконтролю

1. Доведіть частиномовний статус займенника. 2. З якими частинами мови співвідносяться займенники? Назвіть ці групи за різними класифікаціями. Наведіть приклади. 3. На які розряди за значенням поділяються займенники? 4. Які семантичні та граматичні особливості спостерігаються в займенниках різних розрядів? 5. Як розмежувати питальні і відносні займенники? 6. Назвіть структурні групи займенників. Що лежить в основі такого поділу?

Практичне заняття № 8. СЛОВОЗМІНА ЗАЙМЕННИКІВ

Дата _____

Студент повинен знати:

- особливості відмінювання займенників різних розрядів;
- явище переходу займенників в інші частини мови та перехід інших частин мови у займенники (прономіналізацію);
- основні риси словотворення займенників.

Студент повинен уміти:

- відмінювати займенники різних розрядів;
- правильно вживати різні форми займенників;
- знаходити ті частини мови, які можуть переходити у займенники; виокремлювати займенники, які здатні переходити до інших частин мови.

I. Опрацювати теоретично питання:

1. Особливості відмінювання займенників різних розрядів.
2. Явище прономіналізації.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ:

Особові займенники мають суплетивні форми однини / множини, напр.: *я – ми, ти – ви* і відмінюються так:

	Однина		Множина	
Н.	я	ти	ми	ви
Р.	мене	тебе	нас	вас
Д.	мені	тобі	нам	вам
З.	мене	тебе	нас	вас
О.	мною	тобою	нами	вами
М.	(на) мені	(на) тобі	(на) нас	(на) вас

Особово-вказівні займенники мають рід, число, мають таку парадигму відмінювання:

	Однина		Множина
Н.	він, воно	вона	вони
Р.	його, нього	її, неї	їх, них
Д.	йому	їй	їм
З.	його, нього	її, неї	їх, них
О.	ним	нею	ними
М.	(на) ньому, (на) нім	(на) ній	(на) них

Питально-відносні займенники *хто, що* та похідні заперечні і неозначені займенники відмінюються так:

	Питально-відносні		Заперечні		Неозначені	
Н.	хто	що	ніхто	ніщо	хтось	дещо
Р.	кого	чого	нікого	нічого	когось	дечого
Д.	кому	чому	нікому	нічому	комусь	дечому
З.	кого	що	нікого	ніщо	когось	дещо
О.	ким	чим	ніким	нічим	кимсь (кимось)	дечим
М.	(на) кому	(на) чому	ні на кому	ні на чому	(на) комусь	(на) дечому

Як **прикметники твердої групи** відмінюються вказівні займенники *той, отой, такий, отакий, те, та, ті; ці*; присвійні займенники *мій, моє, моя, мої, твій, свій*, множинні форми *наш, ваш*; означальні займенники *сам, самий, кожний, кожен, жоден, всякий, інший*; питально-відносний займенник *який, чий* та похідні від них заперечні та неозначені займенники, наприклад:

	Однина		Множина
Н.	мій, моє	моя	мої
Р.	мого	моєї	моїх
Д.	моєму	моїй	моїм
З.	як Н. або Р.	мою	як Н. або Р.
О.	моїм	моєю	моїми
М.	(на) моєму, (на) моїм	(на) моїй	(на) моїх

Як **прикметники м'якої групи** відмінюються такі атрибутивні займенники: вказівні – *цей, це, ця, оцей (оця, оце), сей (ся, се)* (**крім форми О.в. чоловічого і середнього роду!!!!**); присвійні займенник *їхній (їхня, їхнє, їхні)*; означальні займенники *весь (увесь), все (усе), вся (уся), всі (усі)*, наприклад:

	Однина		Множина
Н.	цей, це	ця	ці
Р.	цього	цієї	цих
Д.	цьому	цій	цим
З.	як Н. або Р.	цю	як Н. або Р.

О.	цим	цією	цими
М.	(на) цьому, (на) цім	(на) цій	(на) цих

Питально-відносний займенник *скільки* і похідні від нього заперечний та неозначені займенники та вказівний займенник *стільки*, відмінюються, як кількісні числівники, лише за відмінками:

Н.	скільки	стільки
Р.	скільких	стільких
Д.	скільким	стільком
З.	як Н. або Р.	Як Н. або Р.
О.	скількима	стількома
М.	(на) кількох	(на) стількох

А питально-відносний займенник *котрий* та похідні від нього неозначені, співвідносячись з порядковим числівником, відмінюються як прикметники твердої групи, мають рід та число.

II. Домашнє завдання:

1. Записати 5 прислів'їв, у яких уживаються займенники. Визначити розряди займенників, провідміняти 5 займенників різних розрядів.

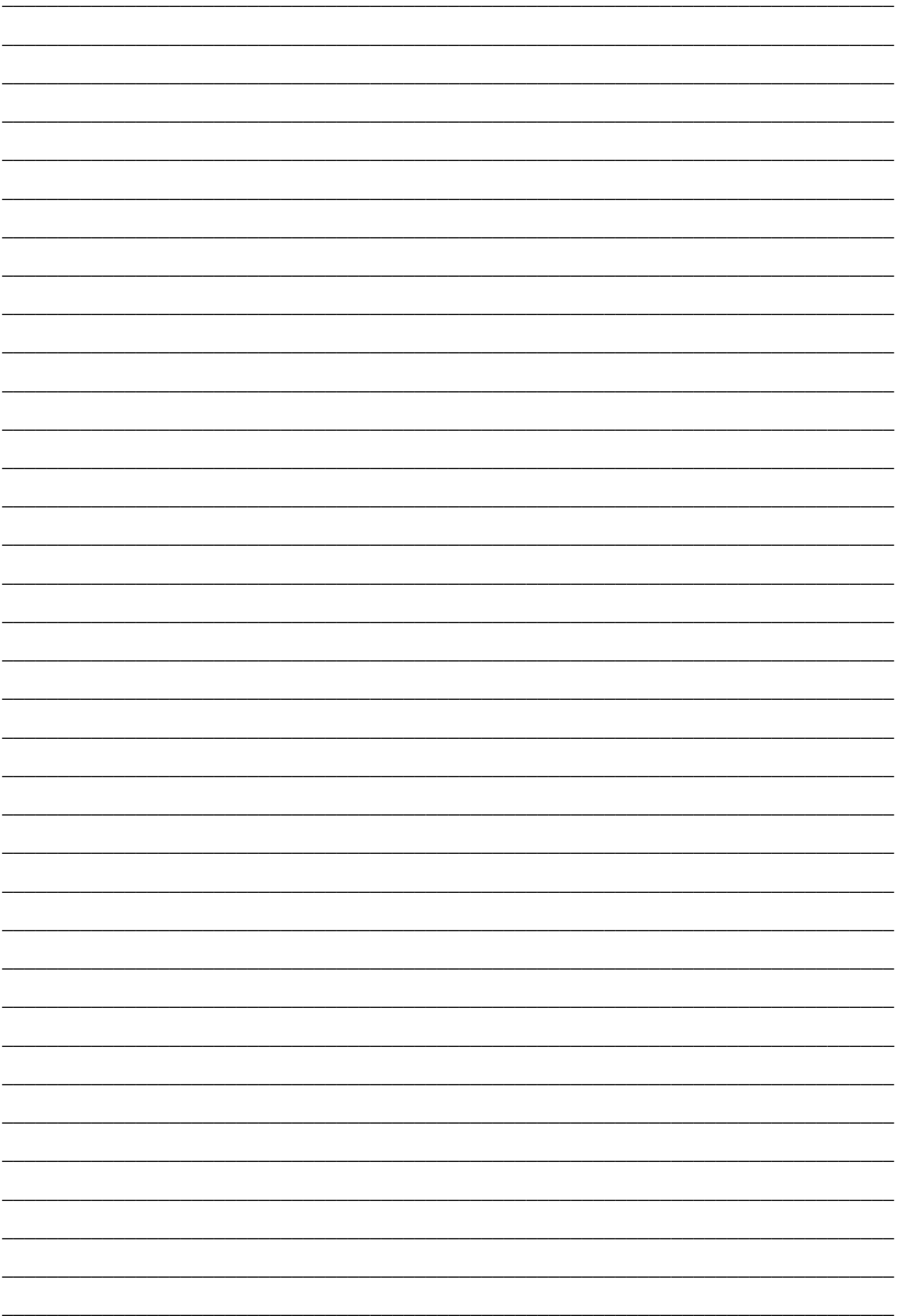
Н. _____
Р. _____
Д. _____
З. _____
О. _____
М. _____

2. Законспектувати статті:

1. Сич В. Ф. Перехід у займенники слів інших частин мови // УМЛШ. – 1984. – № 10. – С. 28–32.
2. Шелехова Г. Займенник // Дивослово. – 1995. – № 9.
3. Гінзбург Михайло. Про гендерні особливості **займенникових** іменників *кожний, усякий, жодний* // Українська мова. – 2014. – № 2. – С. 94-106.

Основні положення статті Сич В. Ф. «Перехід у займенники слів інших частин мови»

Lined writing area with horizontal lines.

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. З поданого тексту випишіть займенники, визначте їх морфологічні ознаки. Зробити повний морфологічний розбір виділеного числівника.

*Він мало жив. Немов літак, що ховається за обрієм швидше, ніж доб'ється до нашого слуху шум його двигунів, Василь Симоненко зник за пругом життя скоріше, ніж долинув до нас могутній гук його серця, зарядженого тривогою **двадцятого** віку і любов'ю до української землі.*

Василь Симоненко коротким життям заробив чесне безсмертя, хоч про свою дочасну і позачасну славу він ніколи не думав. Його боліли всі кривди, завдані мозолям і пісням нашого народу, але найбільше його мучив сором за безбатченків і єзуїтів, що, лагідно посміхаючись, одрікаються народного звичаю, своєї мови й своєї матері. В. Симоненко писав просто. Цим він виділяється з-поміж своїх літературних ровесників, особливо з-поміж тих, які полюбляють словесне бароко. Не варто та й неможливо накидати кому-небудь з письменників чужу простоту як взірець для наслідування. В. Симоненко писав афористично. Він ніби готував свої думки для бронзових або гранітних літер.

Д. Павличко

Зразок: він – ч. р., одн., Н. в., 3 ос.;

З. _____
 О. _____
 М. _____

Завдання 3. Займенники, що в дужках, поставте у потрібному відмінку і запишіть у дві колонки: а) із займенниками, що не мають початкового **н**; б) із займенниками, що мають початкове **н**.

Поцікавився у (він), повідомив через (вони), усміхнувся до (вона), в'ється над (воно), бачилася із (вона), звільнили (воно), думав про (вона), люблю (вони), перед (він), збудив (вона), приїхала до (вона), понадіявся на (вони), глянув (вона) у вічі, допоможу (він).

Зразок: поцікавився у нього;

із займенниками, що не мають початкового н	із займенниками, що мають початкове н

Завдання 4. Знайдіть випадки вживання інших частин мови у значення займенників, в дужках запишіть займенник, який підходить за змістом. Укажіть на семантичні та граматичні зрушення, які при цьому відбуваються. Як називається таке явище у граматиці?

1. Прийшла мені на думку одна (_____) річ, котра може зробити їх податнішими до згоди (Фр.). 2. Не шукай правди в других (_____), коли в тебе її немає. 3. Послуга в дружбі – річ (_____) свята (Н. тв.). 4. Тільки той ненависті не знає, хто цілий (_____) вік нікого не любив. 5. Було колись в одній (_____) країні: сумний поет в сумній хатині рядами думи шикував (Л. Укр.). 6. То вже ваш брат (_____), буває, соромиться сто метрів пішки пройти (Тют.). 7. Мов одірвалось од гіллі, одно-однісіньке (_____) під тином сидить собі в старій ряднині (Шевч.).

Завдання 5. Прочитати фразеологізми, розкрити їх значення, виписати займенники, визначити їх розряди, групи за співвідношенням з іншими частинами мови, граматичні категорії, позначити наголос. Як пов'язане значення фразеологізму із вжитим у ньому займенником?

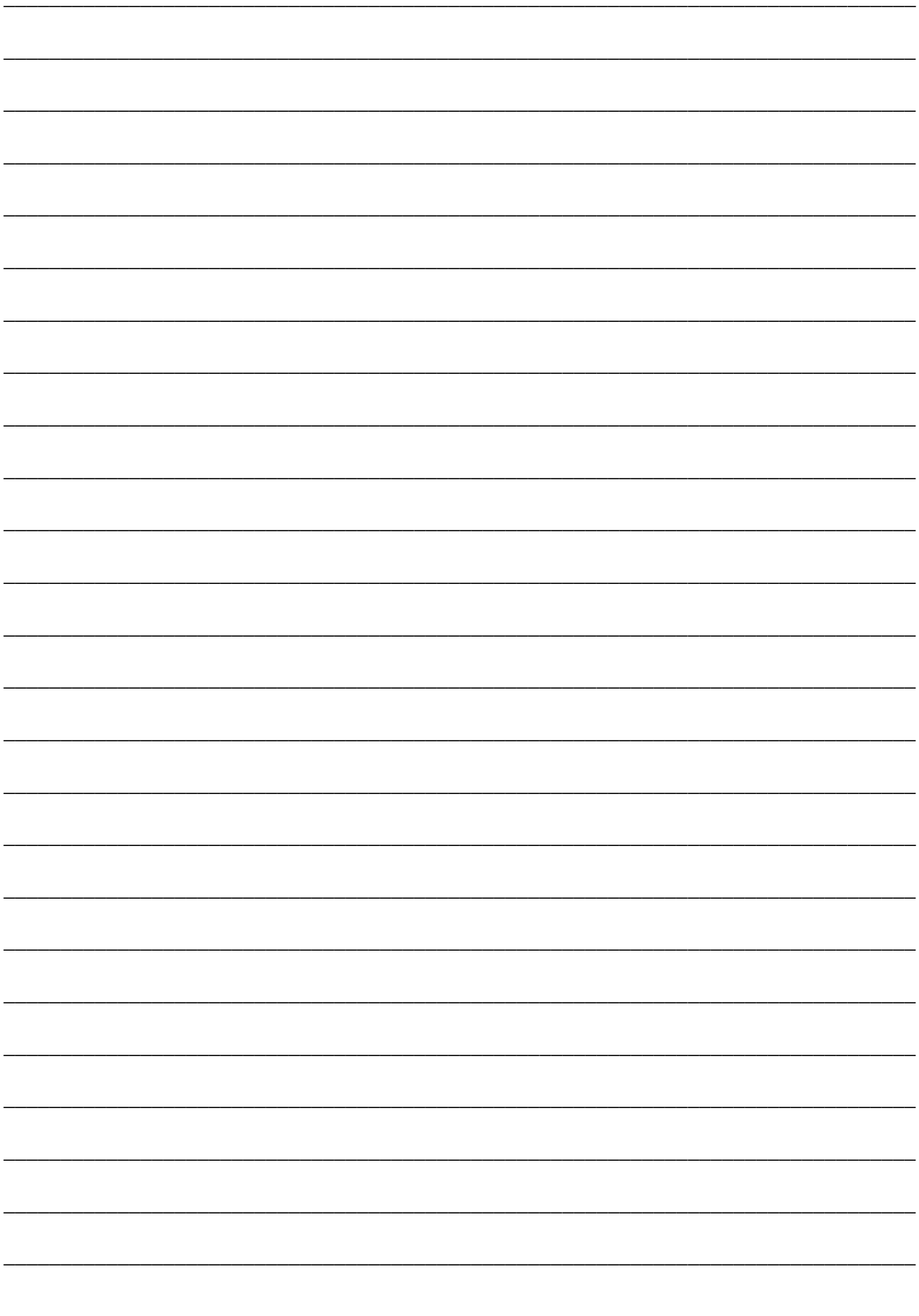
Видати себе з головою; вірний собі; скрутити собі в'язи; забивати собі голову; зарубати собі на носі; землі під собою не чути; не до мене п'ється; за кого мене приймаєте; бий його лиха година; брати своє; взяти в свої руки; як свої п'ять пальців; куди твоє діло; за моєї пам'яті; за всяку ціну; і ніякої гайки; нічого сказати; нічого собі.

Зразок: *себе* – зворотний, субстантивний, З.в.;

Завдання 6. Перепишіть, розкриваючи дужки. Вкажіть відмінок займенників. Визначте усі частини мови.

1. В єдиний звук мільйони струн народних злиті – у (ця) пшениці, в (це) житті (Рил.). 2. Я жив серед славних поетів в пісенній (моя) стороні, і спалахом (їхні) злетів світили вершини мені. 3. Мій вечірній, мій останній друже, мій сердечний, вірний брате мій, по (ти) дорога й досі тужить на рівнині (наша) степовій (Нагн.). 4. І золото, і слава є, та нема Оксани, (з, ніхто) долю поділити, (з, ніхто) заспівати (Шевч.). 5. Не віддамо в житті (ніхто) того, що ти завоював. 6. В (моє) серці навіки сині очі твої (Сос.). 7. Знай, що в житті (наше) є речі, які (з, ніщо) не можна порівняти і зіставити. Це рідний народ, наша Вітчизна. Без (будь-хто, з, ми) Батьківщина може обійтися, але (будь-хто, з, ми) без Батьківщини – ніщо (Сух.).

пр. прикм. ім. числ. ім. прикм. діеприкм. пр.
Зразок: В єдиний звук мільйони струн народних злиті – у
 займ. ім. пр. займ. ім.
цій (М. в.) пшениці, в цьому (М. в.) житті.

ПІДСУМОК. Вкажіть, базуючись на питаннях для самоконтролю, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми практичного заняття.

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

Питання для самоконтролю

1. Як відмінюються в сучасній мові особові займенники? 2. Які особливості відмінювання зворотного займенника? 3. У чому особливості відмінювання займенників кожного розряду? 4. Назвіть засоби вираження відмінкових значень займенників. 5. Що таке прономіналізація? Наведіть приклади. 6. Які семантичні та граматичні зрушення відбуваються при вживанні займенників у значенні інших частин мови? 7. У яких займенниках з'явився протетичний приголосний і який? 8. Чи збереглися в діалектному мовленні архаїчні займенникові форми?

**Практичне заняття № 9. ПРАВОПИС ЗАЙМЕННИКІВ.
МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР ЗАЙМЕННИКА**

Дата _____

Студент повинен знати:

- правила написання займенників різних розрядів;
- способи творення займенників;
- порядок морфологічного розбору займенника.

Студент повинен уміти:

- утворювати займенники різних розрядів;
- орфографічно правильно записувати займенники;
- слідкувати за оптимальним стилістичним вживанням займенників.

I. Опрацювати теоретично питання:

1. Вживання та правопис займенників.
2. Граматичний розбір займенників.

II. Домашнє завдання:

1. Виписати поетичний текст, насичений займенниками різних розрядів. Розібрати 4 з них за схемою.

Схема морфологічного розбору займенника:

1. Аналізована словоформа. 2. Частина мови; початкова форма – Н. в. однини. 3. Група за співвіднесеністю з іменними частинами мови. 4. Розряд за значенням. 5. Група за будовою. 6. Рід. 7. Особа. 8. Число. 9. Відмінок. 10. Морфемний аналіз. 11. Спосіб словотвору. 12. Синтаксична роль.

2. Виконати вправу **500** за шкільним підручником (Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т. Рідна мова: Підруч. для 6-го кл. – К.: Грамота, 2008. – С. 216).

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. Запишіть займенники, знявши ризик. Поясніть їх написання.

Де/що, будь/хто, ні/хто, де/з/чим, хтозна/скільки, казна / кого, ні/з/ким, чого/сь, аби/який, чий/небудь, аби/до/кого, скільки/небудь, аби/хто, де/котрий, ні/скільки, казна/чому, ні/в/якому, котрий/сь, де/з/ким.

Завдання 2. Виправте стилістично неправильно збудовані речення. Обґрунтуйте, чому саме так необхідно перебудувати ці речення. Від виділених прикметників утворити можливі ступені порівняння.

- 1. Молодь – це майбутнє країни, на них народ покладає великі надії.*
- 2. Вранці Максим зустрічатиме свого друга. Він буде в чорному костюмі.*
- 3. Раптом засць наскочив на вовка. Він злякався і почав тікати.*
- 4. Викладачі багато працюють зі студентською молоддю, допомагають їм стати*

справжніми педагогами. 5. В'ються жайворонки над ожилими полями, і в небо здійсмається їхній спів. 6. Сашко побачив **розкішний** будинок у саду, який належав господареві. 7. І я намагаюся виховати в себе благородне відчуття справедливості. 8. На її вустах сіяла **радісна** усмішка, і вона була на сьомому небі від щастя. 9. Панночку доглядала Устя. Вона її біла, штовхала.

Завдання 3. З тексту випишіть займенники. Зробіть їх кодований морфологічний розбір, використовуючи код таблиці.

Є в житті кожного народу часи, коли нікому ніщо не прощається, коли всяке добро або зло, зроблене людиною, падає на незримі чаші найтонших терезів історії. І щасливий той, хто, винісши народне горе і попрацювавши немало і немало проливши крові на полях битв, може потім уже сказати собі і світу, що в найстрашнішу годину не було у нього зерна неправди за душею. Але горе тому, хто по злобі, мізерності, по нікчемності душі своєї піддається в фатальну хвилину слабодухості, своїм низьким інстинктам і кине товаришів своїх і народ свій в ім'я мнимого врятування особистого життя, в ім'я брехливих обіцянок ворога.

О. Довженко

КОД	Група за співвіднесеністю з іншими частинами мови	Розряд за значенням	Група за будовою	Рід	Особа	Число	Відмінок	Синтаксична роль
	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	субстантивні	особові	прості	чол.	1	одн.	Н.	підмет
2.	атрибутивні	особово-вказівні	складні	жін.	2	мн.	Р.	присудок
3.	кількісні	зворотний	складені	середній	3	немає	Д.	додаток
4.		присвійні		немає	немає		З.	означення
5.		вказівні					О.	обставина
6.		означальні					М	
7.		питально-відносні						
8.		заперечні						
9.		неозначені						

Зразок: *кожного* – 26214124;

Завдання 4. Запишіть займенники *будь-хто, будь-що, дехто, дещо, хто-небудь, що-небудь* у родовому, орудному та місцевому відмінках з прийменником. Поясніть написання їх.

Зразок: до будь кого, будь з ким, будь на кому.

Н. _____
Р. _____
О. _____
М. _____

Н. _____
Р. _____
О. _____
М. _____

Завдання 5. Бліц-тест.

1. Назвіть розряди займенників: _____

2. До якого розряду належать займенники *мій, твій, ваш, наш*? Які займенники ще не вказані? _____

3. Назвіть означальні займенники. _____

4. Складіть два речення, у яких займенник *хто* виступав би то питальним, то відносним. _____

5. Складіть два речення, у яких *що* виступало б то сполучником, то займенником. _____

6. Випишіть лише займенники: *хтозна-де, будь-який, коли-небудь, будь-як, будь-що, абиколи, абихто.* _____

Завдання 6. Виконайте морфологічний розбір ужитих у тексті займенників за схемою (див. С. 129), назвіть усі частини мови.

Займенник їх звичайно є родовим або знахідним відмінком множини від займенника вони: «Товкло б їх отак головами!» (М. Рубашов). Цей займенник трапляється іноді й у функції присвійного займенника, тотожного до займенник їхній: «Батьки ніколи не знають того, що одбувається в душі їхніх дітей» (А. Кримський); «Їхня кров ще гаряча на ранах, їхні рани горять ще в огні» (Олександр Олесь).

Щоб уникнути зайвого паралелізму, який не поширює наших мовних можливостей, а, навпаки, створює плутанину, краще в нашій поточній усній і писемній мові додержуватись присвійного займенника їхній: «У їхній стороні й зимою сонце» (Леся Українка)

Б. Антоненко-Давидович

ПІДСУМОК. Вкажіть, базуючись на питаннях для самоконтролю, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми «Займенник як частина мови».

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні правила правопису складних займенників. 2. Яку стилістичну роль виконують займенники у художньому тексті? 3. Назвіть основні риси словотворення займенників. 4. Яку синтаксичну роль виконують займенники? Наведіть приклади.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Займенникам властиві граматичні категорії...

- а) роду й відмінка;
- б) роду (вибірково), числа (вибірково), відмінка, особи (вибірково);
- в) числа й відмінка.

2. За значенням і граматичними ознаками займенники поділяються на...

- а) шість розрядів;
- б) дев'ять розрядів;
- в) сім розрядів.

3. Відносні займенники, які вживаються для зв'язку частин складного речення, ...

- а) членами речення ніколи не бувають;
- б) інколи виступають у ролі членів речення;
- в) завжди виступають членами речення.

4. Займенники *хто, що* за будовою...

- а) прості;
- б) складні;
- в) складені.

5. Займенники, що мають категорію особи, належать до...

- а) означальних;
- б) питально-відносних;
- в) особових та присвійних.

6. Якщо після *казна-, хтозна-, аби-, де-* перед займенником стоїть прийменник, тоді всі три слова пишуться...

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

7. У якому рядку всі слова займенники?

- а) сам, сон, сум, сім, сік;

- б) вік, він, ваш, віз, вухо;
- в) чий, наш, цей, той, хто.

8. За допомогою якого суфікса утворюються неозначені займенники, що пишуться через дефіс?

- а) -оньк-;
- б) -небудь;
- в) -ськ-.

9. Займенником називається частина, яка вказує на:

- а) предмети, ознаки, спосіб дії;
- б) предмети, ознаки, міру і ступінь;
- в) предмети, ознаки і кількість.

10. Займенники співвідносні з іменниками, змінюються:

- а) за родами, числами, відмінками;
- б) за родами й відмінками;
- в) за числами й відмінками.

11. Відносні займенники у складнопідрядному реченні виконують роль:

- а) головних чи другорядних членів речення;
- б) узагальнених слів;
- в) не виконують синтаксичної функції.

12. У реченні займенник може виконувати синтаксичну роль:

- а) підмета, простого дієслівного присудка, означення, додатка;
- б) підмета, іменного складеного присудка, означення, додатка, обставини;
- в) підмета, присудка, відокремленого означення, додатка.

13. Неозначені займенники утворюються:

- а) за допомогою афіксів;
- б) безафіксним способом;
- в) морфолого-синтаксичним способом.

14. На невідомі неозначені предмети, їхні ознаки, кількість вказують:

- а) відносні займенники;
- б) вказівні;
- в) неозначені займенники.

15. На відсутність особи, предмета, їхніх ознак та кількості вказують:

- а) неозначені займенники;
- б) питальні займенники;
- в) заперечні займенники.

16. Означальні займенники *кожний, інший, всякий* відмінюються як:
- а) прикметники твердої групи;
 - б) іменники твердої групи;
 - в) порядкові числівники.

17. З'ясувати, у якому рядку всі займенники належать до неозначених:
- а) *дехто, абиякий, казна-чий, хтось, який-небудь*;
 - б) *будь-чий, ніякий, якийсь, хтозна-хто, щось*;
 - в) *дечий, який-небудь, чийсь, нічий, ніскільки*.

18. Займенники *той, цей, такий, стільки* належить до:
- а) означальних;
 - б) вказівних;
 - в) відносних.

19. Визначити, у якому рядку всі займенники належать до означальних:
- а) *весь, всякий, самий, кожний, жодний*;
 - б) *інший, весь, сам, кожен, котрий*;
 - в) *всякий, сам, самий, кожний, якийсь*.

20. Означальні займенники *кожний, жодний, всякий, інший* відмінюються як:
- а) прикметники твердої групи;
 - б) прикметники м'якої групи;
 - в) іменники першої відміни.

21. Визначити, у якому рядку всі займенники належать до питально-відносних:
- а) *який, якийсь, чий, котрий, чийсь*;
 - б) *хто, який, чий, котрий, скільки*;
 - в) *що, щось, який, чий, котрий*.

22. Займенники *деякий, котрийсь, декотрий, котрий-небудь* належать до:
- а) неозначених;
 - б) означальних;
 - в) вказівних.

23. У якому рядку всі займенники записано відповідно до правила?
- а) *абихто, ні з ким, казна-що, деякий, будь-що*;
 - б) *аби-що, нідочого, казна-що, будь-хто, аніхто*;
 - в) *абихто, дехто, хто-небудь, аби-що, нідлячого*.

24. Укажіть правильне твердження:

- а) Займенник – це частина мови, яка називає предмет, ознаку або кількість;
- б) Займенник подібно до іменників, прикметників і числівників відповідає на питання хто? що? який? чий? скільки?
- в) усі займенники змінюються за родами, числами і відмінками.

25. Укажіть, який із іменників не має Н.в., роду і числа:

- а) якого;
- б) будь-який;
- в) себе.

26. Укажіть рядок займенників, які в непрямих відмінках мають суплетивні форми:

- а) весь, все, вся, кожний, жодний;
- б) мій, самий, інший, чий, чия;
- в) я, ми, він, вона, хтось.

27. Укажіть речення, в якому займенник виступає частиною іменного складеного присудка:

- а) Я був не я. Лиш мрія, сон (П. Тичина).
- б) Ой нема ні вітру, ні хвилі із нашої України (Т. Шевченко).
- в) Як ти, дитино, вдвох чи одна? (Г. Чубач).

28. Укажіть ряд особових займенників 3 ос. одн.:

- а) намальовано ним, прийшли до неї, воно лежало.
- б) її книга, говорили з ним, стояв перед нею.
- в) летів над ними, гостювали у нас, його син.

29. Укажіть речення, в якому зворотний займенник себе вжито в Р.в.:

- а) Дівчинка ретельно себе умиває.
- б) Я хочу себе випробувати.
- в) Я не чекав від себе такої сміливості.

30. Укажіть речення, в якому вжито відносний займенник:

- а) Чия це дитина?
- б) Вона не дізналася, хто надіслав їй квіти.
- в) Я запитую ще раз: „Чиї це зошити?”

31. Укажіть ряд словосполучень, в яких ужито тільки присвійні займенники:

- а) звинуватили його, у його кімнаті, випередив їх;
- б) під його наглядом, на її столі, не було її;
- в) їх проблеми, з його дозволу, у її батьків.

32. Укажіть ряд займенників, що належать до одного й того ж розряду:

- а) цей, комусь, того;
- б) всього, кожним, саму;
- в) нічий, ніхто, абищо.

33. Укажіть, скільки займенників у реченні: *Подякувавши Богові, пішов він у світ, набравши з собою цілющої роси, щоб робити нещасних сліпців видющими та допомагати всяким людям, як навчився він тої ночі у лісі (О.Ольжич).*

- а) 6; б) 5; в) 4.

34. Укажіть речення, в якому вжито займенник у формі О.в. однини:

- а) Тужу за вами, солов'ї України (М. Рильський).
- б) Обробив, обточив дикий той камінець І уставив його у коштовний вінець (В. Самійленко).
- в) По ньому рясно снували червоні й фіолетові вогники (Ч. Баш).

35. Укажіть, в якому рядку є „зайве” слово:

- а) мій, нашим, вашого, їхньому;
- б) який, чийого, скількох, чого;
- в) кожний, скільки, інший, усякий.

**ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 2-3. ПРАВОПИС, СТИЛІСТИЧНЕ
ВЖИВАННЯ ТА ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ І ЗАЙМЕННИКІВ**

Завдання перше

Провідміняти числівники. Визначити їх розряд за значенням та морфологічним складом.

- Варіант 1.** 66594327, обидві, $17 \frac{1}{2}$
Варіант 2. 35629777, семеро, $21 \frac{5}{7}$
Варіант 3. 55333444, кільканадцять, $81 \frac{4}{9}$
Варіант 4. 77665222, обидва, $91 \frac{2}{11}$
Варіант 5. 99554976, дванадцять, 1, 352
Варіант 6. 88293957, багато, $35 \frac{1}{28}$
Варіант 7. 44272579, кількадесят, $71 \frac{1}{17}$
Варіант 8. 76395639, стонадцять, $29 \frac{1}{53}$
Варіант 9. 65497356, двадцять, $45 \frac{2}{17}$
Варіант 10. 59376247, п'ятнадцять, 125-й
Варіант 11. 78437523, дев'ятеро, $19 \frac{9}{21}$
Варіант 12. 22194436, четверо, $91 \frac{1}{5}$
Варіант 13. 47739645, обоє, $32 \frac{1}{9}$
Варіант 14. 56285172. декілька, $11 \frac{9}{12}$
Варіант 15. 64168445, півтора, $51 \frac{7}{13}$

Завдання друге

Записати цифри словами. Розкривши дужки, поставити у потрібній відмінковій формі (де можливо, записати варіанти).

- Варіант 1.** 33 (стіл), 144(білий кіт), 3 (племена), 74 (кілометр), 6 (штани), $\frac{3}{4}$ (гектар).
Варіант 2. 373 (дерев'яний стіл), 27(книжки), 22 (рідний брат), 124 (високий будинок), $\frac{2}{5}$ (земля), 9 (сірі гуси).
Варіант 3. 30 (плем'я), 34 (тиждень), 123 (професійний тесляр), 75 (відсоток), 7 (нові граблі), 3 (діти).

Варіант 4. 22 (лицар), 92 (відсоток), 124 (гірське озеро), 3 (високі ворота), 2/3 (цукровий буряк).

Варіант 5. 74 (весняний дощ), 53 (місяць), 1/3 (святковий день), 22 (широкі сани), 18 (коліщата), 529 (сходи).

Варіант 6. 32 (приголосний звук), 24 (місяць), 8 (нові окуляри), 22 (жіноче ім'я), 1/7 (Крим), 43 (молода сім'я).

Варіант 7. 3 (курси), 1,5 (студентський рік), 24 (кольоровий олівець), 92 (університет), 274 (квадратний метр), півтори (тонна).

Варіант 8. 1/2 (камінь), 32 (африканський слон), 84 (сірий горобець), 453 (асистент), 122 (робочий тиждень), 14 (станція метро).

Варіант 9. 1/3 (новий міст), 123 (маленький комар), 74 (широка дорога), 42 (фабрика-кухня), 257 (вишитий рушник), 362 (коваль).

Варіант 10. 1/2 (Кривий Ріг), 24 (справжній товариш), 883 (новий тролейбус), 152 (музей-квартира), 78 (чорноокий грузин), 3 (цікава подорож).

Варіант 11. 1/2 (Херсон), 962 (професор), 234 (жовте таксі), 53 (господарський двір), 2 (щире серце), 97 (стара груша).

Варіант 12. 3/4 (весняні канікули), 123 (далеке сузір'я), 22 (тепла кімната), 277 (українське прислів'я), 5 (сіре пташеня), 84 (молодий лейтенант).

Варіант 13. 8 (маленьке лоша), 3/4 (річковий пісок), 5 (сіре пташеня), 622 (білий холодильник), 1664 (страйкар), 73 (гірська річка).

Варіант 14. 1/7 (якісна деревина), 15 (біле ягня), 3 (синьооке хлопча), 534 (старий вівчар), 52 (швидкий поні), 5, 25 (масло).

Варіант 15. 1/2 (орна земля), 26 (австралійський кенгуру), 2 (немовля), 743 (ліхтар), 22 (подільська говірка), 3, 72 (високоякісне борошно).

Завдання третє

Переписати текст, записавши цифри словами. Визначити синтаксичну роль ужитих у тексті числівників.

Варіант 1. Вже на початку ХХ ст. І. Нечуй-Левицький мріяв дописати „про останніх гетьманів, починаючи од Мазепи”, і видати усі „книжечки по україн[ській] історії вкупі під заголовком „Історія України” (т.10, с.466). У 1915 році він, зацікавившись великими переселеннями індоєвропейських народів,

висловлює думку про віддалену спорідненість праукраїнського і кельтського племен...

90-ті роки у житті українського народу позначилися деяким піднесенням соціальної і політичної активності... (Ростислав Міщук).

Варіант 2. Окрім усього іншого, 2004 року підприємство виплатило за кредитними показниками 53, 4 млн. гривень – це перевищує вартість літака АН-140 у 1, 2 рази. Загалом з початку 2005 року в обороті перебуває довго- і короткострокових кредитів на загальну суму понад 380 млн. гривень. Одних відсотків з кредиторських заборгованостей на суму в 380 млн. гривень завод має виплачувати близько 5 млн. гривень. І, знову, виходячи з 16% річних, одержуємо суму вже в 13 млн. гривень на місяць на оплату кредитів („Дзеркало тижня”. – 2005. – №42. – С. 9).

Варіант 3. За Реєстром 1649 року, у шести сотнях Чигиринського козацького полку найчастіше зустрічаються певні чоловічі імена. Найбільше було Іванів – 131, Семенів – 50, Грицьків – 47, Федорів і Хведорів – по двадцять одному, Степанів – 35, Василів – 34. Імена Андрій, Васько, Павло зустрічаються по двадцять одному разу, Михайло – 20; Максимів, Марків, Хвеськів, Яськів нараховано по вісімнадцять...

Такі цікаві відомості подає книга ”Реєстр усього Війська Запорозького після Зборівського договору з королем польським Яном Казимиром, складений 1969 року, жовтня 16 дня й виданий по достеменному виданню О.М.Бодянським”, перевидано 1994 року.

Варіант 4. Останній кошовий отаман Запорізької Січі Петро Іванович Калнишевський прожив довге життя – 113 років. Народився він у селі Пустовійтовка біля міста Ромни. На Січі він з’являється з початку 50-х років XVIII століття і займає вищі старшинські посади: похідного полковника, військового осавули, військового судді. Це третя особа після кошового отамана, яка входить до Запорізького уряду.

1762 року Катерина II вступила на престол. А кількома місяцями раніше на січовій раді козаки обрали кошовим отаманом Калнишевського. (За О.Апанович).

Варіант 5. У світі налічується від 3500 до 5000 мов. Усі вони за спорідненістю поділяються приблизно на 40 сімей. Є китайсько-тибетська мовна сім’я (кількість носіїв цих мов – 1 млрд. 224 млн. осіб), семіто-хамітська (майже 262 млн.), австронезійська (приблизно 240 млн. осіб), дравідська (192 млн. осіб), тюркська (110 млн. осіб), угро-фінська (24 млн. осіб) та інші, менш чисельні. Найчисельнішою є індоєвропейська мовна сім’я; вона налічує понад 150 мов, якими користуються 2 млрд. 172 млн. осіб.

Мови індоєвропейської сім'ї об'єднують у 10 груп: індійську (760 млн. осіб), романську (576 млн. осіб), германську (425 млн. осіб), іранську (80 млн. осіб)...

Варіант 6. Племінних мов було багато. Наприклад, у тій же Новій Гвінеї ще й дотепер збереглося близько 620 мов. В Австралії наприкінці XVIII ст., коли сюди прийшли європейці, на 300 тис. аборигенів було приблизно 600 мов. В Індії на початку XX ст. налічувалося 1,5 тис. мов, нині їх – 845. У Нігерії – понад 100 мов, у Конго – близько 800. У сучасному Дагестані майже кожен аул має власну мову.

Те саме було колись і на теренах України. Родот (V ст. до н.е.), наприклад, пише, що скіфи, відвідуючи країну аргіппеїв (яка, ймовірно, лежала на південних відногах Уральського хребта), користувалася сьома мовами.

Варіант 7. 1706 року Мазепа входить у зносини з Карлом XII і Станіславом Лещинським, після довгих переговорів укладає в 1708 році союзний договір зі шведським королем проти московського царя. 4 листопада того ж року Мазепа зі своїм штабом і частиною української армії прибуває до табору шведського короля в Горках. 8 липня 1709 року відбулася Полтавська баталія, яка скінчилася перемогою Москви. Мазепа керував відступом Карла XII і врятував короля від утечі через Дике Поле. 1 серпня 1709 року Мазепа прибув змучений до Бендер, де занедужав і помер там 2 жовтня 1709 р. о 10 годині ночі (За Ільком Борщиком).

Варіант 8. З 19 травня 1850 року до 5 грудня 1854 року в'язнем Соловецького монастиря був член Кирило-Мефодіївського товариства Георгій (Юрій) Володимирович Андрузький, родом із села Вечірки Пирятинського повіту Полтавської губернії, син зубожілого поміщика, відставного майора. У його батька було десять дітей і сотня кріпаків.

У двадцятирічного учасника братства, студента Київського університету, при обшуку знайшли зошит з поезіями та два проекти перебудови Росії. Його перевезли до Петербурга в III відділення...

1858 року Андрузькому дозволили повернутися на Полтавщину – поклопоталася сестра. Через шість років його звільнено від нагляду поліції (За Д.Кулиняком).

Варіант 9. Наполеон Бонапарт, уродженець міста Аяччо (Корсика), другий син дрібного місцевого дворянина Карло-Марії Буонапарте та його дружини Летиції, народився 1769 року – через три місяці після завоювання Корсики французами.

Сім'я була небагата й багатодітна. Батько, прагнучи дати синам освіту, відвіз двох старших – Жозефа і Наполеона – 1778 року до Франції, зумів улаштувати на казенний кошт.

Другий син – Наполеон – після короткочасного перебування в коледжі Отена переведений на стипендію в Брієнське військове училище, де навчався п'ять років... (За А.Манфредом).

Варіант 10. Умань, м. у Черкаській області, райцентр на р. Уманці (притока Ятрані, басейн Пд.Бугу) при впаданні в неї Кам'янки і Паланки; 93 тис. мешканців; сільськогосподарське і приладобудівельне машинобудування, підприємства харчової, легкої промисловості; 2 вузи; Музеї, дендропарк Софіївка; залізнично-шосейний вузол; торгові ряди (1780); Миколаївська церква (1812), кафедральний собор (1826). Відома з 1609. Від 1649 року – адміністративний центр Уманського полку, за Андрусівським перемир'ям 1667 року перейшла під владу Речі Посполитої; з 1793 року – у складі Російської імперії. З 1832 року конфіскована у Потоцького як учасника пол. повстання 1830 – 31... (За словником).

Варіант 11. Україна близько 700 років була розчленована між різними державами, які всіляко викорінювали мову її автохтонного населення й насаджували свою. Закарпатська Русь від початку XI ст. до середини XX ст. входила до складу Угорщини. Галичину й частину Волині в другій половині XIV ст. загарбала Польща, яка втримувалася тут аж до 1939 року. На решті українських земель, відтіснивши з них у XIV ст. татаро-монголів, до 1569 року панувала Литва. Потім ці землі перейшли під владу Польщі. А відтак Росії.

І все-таки на початку XX ст., як констатує М.Грушевський у своїй „Історії України-Руси”, української мовою розмовляло понад 40 млн. осіб на площі близько 850 тис.кв.км.

Варіант 12. Уперше пропозиція про списання боргів найбіднішим країнам прозвучала ще дев'ять років тому...

Сполученим Штатам, наприклад, така компенсація в найближчі 10 років обійдеться в 1,5 млрд. дол., а Великобританії – у 800–900 млн. дол. А взагалі процес погашення вартості списання триватиме близько 40 років...

Оглядачі нагадали, що в „Цілях” ООН передбачалася допомога бідним країнам на розвиток у розмірі 0,7 % ВВП. А 674 млн. дол., які Буш пообіцяв виділити на боротьбу з голодом в Африці, становлять усього 0,007 % ВВП США, тобто в 100 разів менше.

Варіант 13. Нашим тополям та вербам судився, наче людям, короткий вік. У шістдесят років вони вже вважаються ветеранами серед свої молодших родичів. Правда, трапляються і винятки. Наприклад, одній із сріблястих тополь у чеченському селі Рошнічу сто шістдесят років.

Яблуні, буває, доживають до ста років. А от Талаських лісів на півдні Азербайджану – залізне дерево, яке має надзвичайно тверду деревину, живе до двохсот років...

Тим часом у центрі України міцно стоїть на рідній землі патріарх навколишніх лісів, вік якого спеціалісти оцінюють у тисячу – тисячу сто років.

Варіант 14.

Сім літ морячив і моря не бачив.

Держав дві корови, а тепер – дві ворони.

Десять раз відміряй, а раз відріж.

Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на одну хвилину пізніше.

Одне сьогодні краще двох завтра.

Сім п'ятниць на тиждень.

Один із сошкою, а семеро з ложкою.

Один урожай збирай, а про другий дбай.

Газдиня: три городи – одна диня.

За двома зайцями не гонись, бо й одного не піймаєш.

Сто баб – сто рад.

Кований на всі чотири копита.

Двоє діток – як два ока в лобі.

Дві баби – торг, а три – ярмарок (Нар. творчість).

Варіант 15. Першого жовтня 1871 року почалися заняття в новому навчальному закладі Києва – колегії Павла Галагана.

Громадський діяч П. Г. Галаган заснував колегію в пам'ять про свого сина Павла, який помер у юнацькому віці. У ній було чотири класи, що відповідали старшим класам гімназії. Тридцять учнів (відсотків сорок всього контингенту) забезпечувалися утриманням...

Колегія займала три приміщення по колишній Фундуклеївській вулиці: старий, 30-х років минулого століття, одноповерховий будинок, де жила сім'я Галагана, сусідній, № 9 – так званий корпус викладачів та № 11 – основний навчальний корпус з бібліотекою, актовим залом, церквою.

Завдання четверте

Записати слова, знявши риску. З'ясувати орфограми та частиномовну належність слів.

Варіант 1. У/тричі, на/двоє, три/ мільйонний.

Варіант 2. В/друге, шістдесяти/п'яти/мільйонний, по/перше.

Варіант 3. У/чотирьох, на/багато, в/перше.

Варіант 4. У/троє, п'ятнадцяти/річний, семи/тисячний.

Варіант 5. На/троє, шести/мільйонний, в/перше.

Варіант 6. Де/кількох, за/багато, двадцяти/річний.

Варіант 7. Десяти/поверховий, в/четверо, по/перше.

Варіант 8. Тридцяти/тисячний, в/третє, чи/мало.

Варіант 9. П'яти/мільйонний, за/багато, по/троє.

Варіант 10. Сорока/тисячний, по/друге, чи/мало.

Варіант 11. В/п'яте, багато/поверховий, по/одинці.

Варіант 12. В/п'ятьох, по/перше, кілька/мільйонний.

Варіант 13. В/десяте, по/друге, дев'яти/сотий.

Варіант 14. В/шістьох, багато/тисячний, семи/разовий.

Варіант 15. В/десятьох, по/третє, дев'яти/мільйонний.

Завдання п'яте

Переписати текст. Підкреслити займенники та визначити розряди займенників (за значенням і за співвідношенням з іншими частинами мови) Встановити відмінкову форму використаних у тексті займенників, їх рід (особу) та число.

Варіант 1. Я хочу на озеро Світязь,
В туман таємничих лісів.
Воно виникло звідкись,
У нього стосот голосів.
Воно мені світить і світить,
таке воно в світі одне.
– Я Світязь, Я Світязь, Я Світязь,
Невже ти не чуєш мене? (Л.Костенко).

Варіант 2. Яка різниця – хто куди пішов?
Хто що сказав, і рима вже готова.
Поезія – це свято, як любов.
О! То не є розмова побутова!
І то не є дзвінкий асортимент
Метафор, слів, – на користь чи в догоду.
А що, не знаю. Я лиш інструмент,
В якому плачуть сни мого народу (Л.Костенко).

Варіант 3. Хто ж натягнув такі скажені струни
На цю, таку струнку, віолончель,
що їй футляр – усі по черзі труни
вготованих для музики ночей?!
І щось в мені таке велить
Збіліти в гнів до сотого коліна!
І щось в мені таке болить,
Що це і є, напевно, Україна (Л.Костенко).

Варіант 4. Безсмертна мово! Ти смієшся гірко.
Ти ж в тій труні й не вмістишся, до речі.
Вони ж дурні, вони ж знімали мірку

з твоїх принижень – не з твоєї величі!
Твій дух не став приниженим і плюсклим,
Хоч слала доля чорні килими –
то од Вілюйська до Холуйська,
то з Києва до Колими (Л.Костенко).

Варіант 5. Тепер пора прощатися нам. Будень.
На білих вікнах змерзли міражі.
І як ми будем? Як тепер ми будем?!
Такі вже різні і такі чужі.
Ця казка днів – вона була недовго
Цей світлий сон – пішов без вороття.
Це тихе сяйво над моєю долею! –
Воно лишилось на усе життя (Л.Костенко).

Варіант 6. Осінній день березами почавсь.
Різьбить печаль свої деревороти.
Я думаю про тебе весь мій час.
Але про це не треба говорити.
Хай буде так, як я собі велю.
Свій будень серця будемо творити.
Я Вас люблю, о як я вас люблю!
Але про це не треба говорити (Л.Костенко).

Варіант 7. І він спитав: – Чого ж ти не прийшла
у іншу пору, в час мого цвітіння?
А я сказала: – Ти мені один
О цій порі, об іншій і довіку.
І я прийшла не стримувать ренклюд
І не робить з плодів твої набутку.
Чужі приходять в час твоїх щедрот,
а я прийшла у час твого смутку (Л.Костенко).

Варіант 8. Увесь блідий, аж під очима чорно.
– Я прошу, люди, вислухать мене.
Багато слів страшних тут наговорено.
Ніхто не говорив про головне.
Я, може, божевільним тут здаюся.
Ми з вами люди різного коша.
Це дівчина не просо так, Маруся.
Це – голос наш. Це – пісня. Це – душа (Л.Костенко).

Варіант 9. Все думала: хоч би ж було спитати,
Хто склав слова про нього, про той край.

Що був же він ріднесенький мій тато,
А от тепер він – орлик, він Чурай.
Тепер він з нами в радості і в сумі.
Збагнуло серце враження моє:
пішов у смерть – і повернувся в думі,
і вже тепер ніхто його не вб'є (Л.Костенко).

Варіант 10. Ти Вишняківна. Рід у вас гучний.
Таких родів не густо на Полтаві.
Твій батько, Галю, чоловік значний.
У нього жінка ходить в златоглаві.
Він не якийсь. Він сам собі Вишняк.
У нього скроні в срібній пороші.
Буває так, що слава на дурняк,
а в нього слава за великі гроші (Л.Костенко).

Варіант 11. Він посідає греблі і поля,
У церкву ходить майже щосуботи.
Хто – за Богдана, хто – за короля
А він – за тих, которії не проти.
Як він уміє красно говорить!
Які у нього займища і луки!
Вся Україна полум'ям горить,
він і на цьому теж нагріє руки (Л.Костенко).

Варіант 12. ... Не маю зла на тебе і на неї.
Так сталося, і я тепер одна.
Але я з церкви йшла на Маковея,
І засміялась вслід мені вона.
Ішли дівчата, освятивши квіти.
Я привіталась, проминула їх.
І раптом з гурту, десь позаду, звідти,
Мені у спину пролунав той сміх (Л.Костенко).

Варіант 13. В нас на кутку його не люблять наші.
Шляхетний дуже і чолом не б'є.
Він, – каже, – гордий. З ним не звариш каші.
Він і мовчить, бо дума щось своє.
Гриць був інакший. Щирими очима
Він так дивився приязно на світ!
Це, Грицю, що, була твоя личини?
Яку ж ти душу приховав під спід? (Л.Костенко).

Варіант 14. А він і сам себе не впізнає.

– Не смійся, – каже. – Так воно і є.
Не так ті кулі козаку страшні,
як це щоденне пекло метушні
Коли я йшов, Марусю, у повстання,
Я твердо знав, що ти уже моя,
Що це любов і перша. І остання,
Що не знесе ніяка течія
Мене убік. Що я уже нікому,
Нікому в світі так не поклянусь (Л.Костенко).

Варіант 15. Я мучуся. Я сам собі шуліка.
Є щось в мені так наче не моє.
Немов живе в мені два чоловіка,
І хтось когось в мені не впізнає
І що найтяжче: мука ж моя марна,
Бо зрада – діло темне і брудне.
А ти – це ти. Ти і в стражданні гарна.
Ти можеш навіть пожаліть мене (Л.Костенко).

Завдання шосте

Провідніяти словосполучення, до складу яких входять займенники.

Варіант 1. Ніхто з присутніх, моя струна.

Варіант 2. Чийсь плащ, ця ніч.

Варіант 3. Свій лікар, будь-які засоби.

Варіант 4. Якийсь генерал-майор, свої пісні.

Варіант 5. Скільки імен, яка хата.

Варіант 6. Весь пустир, отой свист.

Варіант 7. Будь-яка група, їхні співи.

Варіант 8. Ніхто з нас, його шлях.

Варіант 9. Ми з другом, наша мова.

Варіант 10. Весь день, інші народи.

Варіант 11. Чиєсь слово, моя душа.

Варіант 12. Скільки думок, той дарунок.

Варіант 13. Всі думки, така весна.

Варіант 14. Твоє серце, ніхто з студентів.

Варіант 15. Наша мати, щось із зробленого.

Завдання сьоме

Навести три приклади самостійно складених речень, де б відбувалася прономіналізація.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

Лекції

1. Прислівник як частина мови.
2. Походження, творення та правопис прислівників.
3. Слова категорії стану.

Практичне заняття № 10. ПРИСЛІВНИК

Дата _____

Студент повинен знати:

- визначення прислівника як частини мови;
- морфологічні ознаки прислівників;
- розряди прислівників за значенням;
- способи творення ступенів порівняння якісно-означальних прислівників.

Студент повинен уміти:

- знаходити прислівники;
- визначати розряди прислівників за значенням;
- утворювати ступені порівняння якісно-означальних прислівників.

I. Опрацювати теоретично питання:

1. Прислівник як самостійна частина мови.
2. Розряди прислівників за значенням.
3. Ступені порівняння якісно-означальних прислівників.

II. Домашнє завдання:

1. До прислівників *рішуче, глибоко, цікаво, гарно, актуально* доберіть синонімічні фразеологізми. З наведеними прислівниками складіть речення, визначте їхню синтаксичну функцію.

2. Законспектувати статтю:

а) Білоусенко І. П. Прислівники часу в сучасній українській мові // УМЛШ. – 1982. – № 7. – С. 43–45.

б) Висоцький Анатолій. Функціонально-синтаксичні сфери означальних прислівників в укр. літ. мові // Українська мова. – 2013. – № 2. – С. 29-37.

Основні положення статті Білоусенко І. П. «Прислівники часу в сучасній українській мові»:

Основні положення статті Висоцького Анатолія «Функціонально-синтаксичні сфери означальних прислівників в укр. літ. мові»:

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. З поданого тексту выпишіть прислівники. З’ясуйте їх значення, морфологічні ознаки і синтаксичну роль.

Минають роки і сторіччя, відходить у небуття покоління людей, змінюються їх звичаї, вірування та погляди, а великі мистецькі надбання залишаються, надовго переживають своїх творців, по-новому розмовляють з кожним віком. Змальовані в них картини життя давно відійшли в минуле, але думи й помисли їх авторів завжди звернені до майбутнього.

До таких скарбів світового значення належать і творіння Тараса Григоровича Шевченка.

Недалеко від посивілого у віках Києва, що живе нині новим кипучим життям, підноситься у височінь бронзова постать поета. То поблизу Канева, там, де Шевченко мріяв оселитися, на його могилі над Дніпром вдячні нащадки спорудили йому пам’ятник.

Величезний монумент видно здалека. Коли теплохід повільно пливе срібними хвилями Дніпра, пасажери милуються квітучими пагорбами й мальовничими селами, що розкинулися навколо... Безмежні поля біжать вдалину, а внизу шумлять хвилі широкої ріки, здіймаються пінисті гребені і з гулом розбиваються об берег. Воістину поетичне місце обрано для вічного сну поета!

М. Рильський

Зразок: надовго (переживають) – називає спосіб виконання дії, пов’язується з дієсловом зв’язком прилягання; виконує функцію обставини;

Завдання 2. З тексту випишіть означальні прислівники, поділивши їх на групи.

1. Звісно, по-жіночому вона невтримливо з тобою говорила, та й їй далась нелегко та розмова. 2. Коли б ти знав, як радісно мені (Леся Українка). 3. І ми заспівали разом, бо так і легше, і несоромно (Ст.). 4. Було якось чудно і по-новому приємно, що лоскотали чоло холодні краплі, що спливало на нього зелене світло, що в серці стало так спокійно, як на небі (Коц.). 5. Тепер, ставши з циклоном віч-на-віч, людина мусила помірятися з ним. 6. Там небо сьогодні синіло по-весняному, свіже й високе, вище, ніж будь-коли (Гонч.). 7. А сонце по-новому світилося у небі голубім (Рил.). 8. Тричі крига замерзала, тричі розтавала; тричі наймичку у Київ Катря проводжала так, як матір (Шевч.).

<i>Якісно-означальні</i>	<i>Кількісно-означальні</i>	<i>Способу дії</i>

Завдання 3. Складіть по два речення з обставинними прислівниками різних груп: місця, часу, причини, мети.

Завдання 4. Від наведених прикметників утворіть прислівники і запишіть їх у формах ступенів порівняння.

Далекий, вузький, широкий, поганий, радісний, тяжкий, гіркий, сумний, дужий, довгий, легкий, добрий, рідкий, частий, близький, м'який, синій, охайний.

Зразок: далекій – далеко, дальше, більш далеко, найдальше, найбільш далеко;

Завдання 5. Складіть по два речення, в яких би слова *глибше, щедріше, темніше, найбільше, найвище, найдорожче, найкраще* виступали то прислівниками, то прикметниками.

Зразок: У цьому місці озеро було *глибше*, ніж біля берега. Він спускався все *глибше* та *глибше*.

Завдання 6. Доповніть подані речення.

Прислівник – це... _____

Поєднуючись з дієсловом, прислівник вказує _____

Поєднуючись з іменником, прислівник позначає _____

У реченні прислівники виконують такі синтаксичні функції: _____

Завдання 7. Вкажіть, до яких частин мови належать подані слова, розберіть кожне слово за будовою. Як називаються частини мови, у яких немає закінчення?

І в. Друг (____); дружній (____); дружити (____); бруд (____); брудний (____); бруднити (____); брудно (____); білизна (____); білий (____); білити (____); біло (____).

II в. Синь (_____); синій (_____); синіти (_____); синьо (_____); бідність (_____); бідний (_____); бідніти (_____); бідно (_____); холод (_____); холодний (_____); холоднішати (_____); холодно (_____).

III в. Тьма (_____); темний (_____); темніти (_____); темно (_____); мокрота (_____); мокрий (_____); змокріти (_____); мокро (_____); лінь (_____); лінивий (_____); лінуватися (_____); ліниво (_____).

ПІДСУМОК. Вкажіть, базуючись на питаннях для самоконтролю, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми практичного заняття.

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

Питання для самоконтролю

1. Що таке прислівник? З'ясуйте його значення, морфологічні ознаки і синтаксичну роль. 2. На які семантичні розряди діляться прислівники? 3. Чи від усіх прислівників можна утворити ступені порівняння? 4. Які морфологічні зміни відбуваються при ступенюванні?

Практичне заняття № 11. **ТВОРЕННЯ ТА НАПИСАННЯ ПРИСЛІВНИКІВ. СЛОВА КАТЕГОРІЇ СТАНУ**

Дата _____

Студент повинен знати:

- розряди прислівників за походженням і способом творення
- становлення первинних і вторинних прислівників;
- походження вторинних прислівників;
- правопис прислівників.

Студент повинен уміти:

- встановлювати походження і мотивацію прислівників;
- визначати слова категорії стану;
- робити морфологічний аналіз прислівника.

I. Опрацювати теоретично питання:

1. Розряди прислівників за походженням і способом творення (первинні, вторинні).
2. Адвербіалізація, перехід прислівників у службові слова.
3. Правопис прислівників.
4. Слова категорії стану.

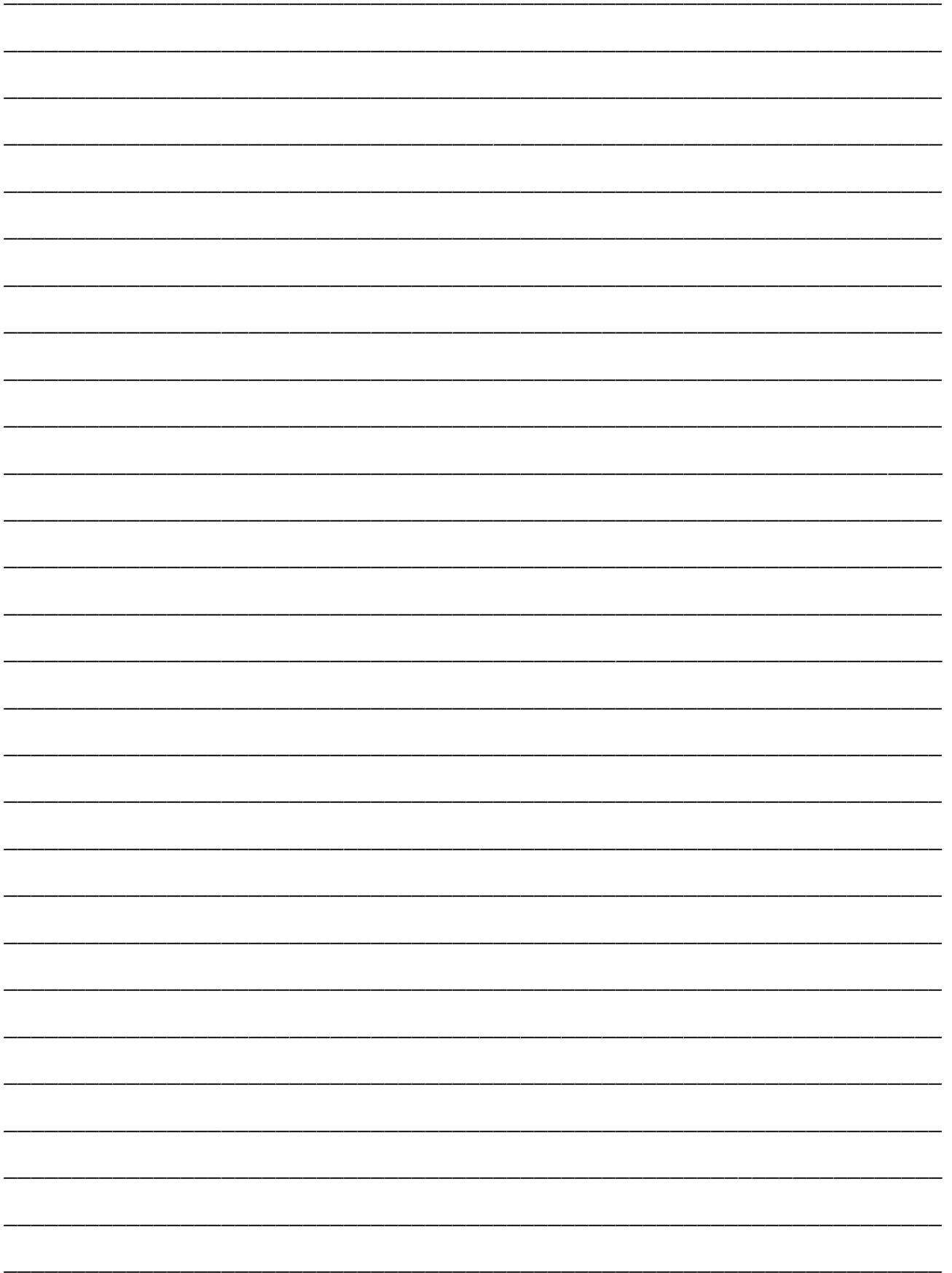
II. Домашнє завдання:

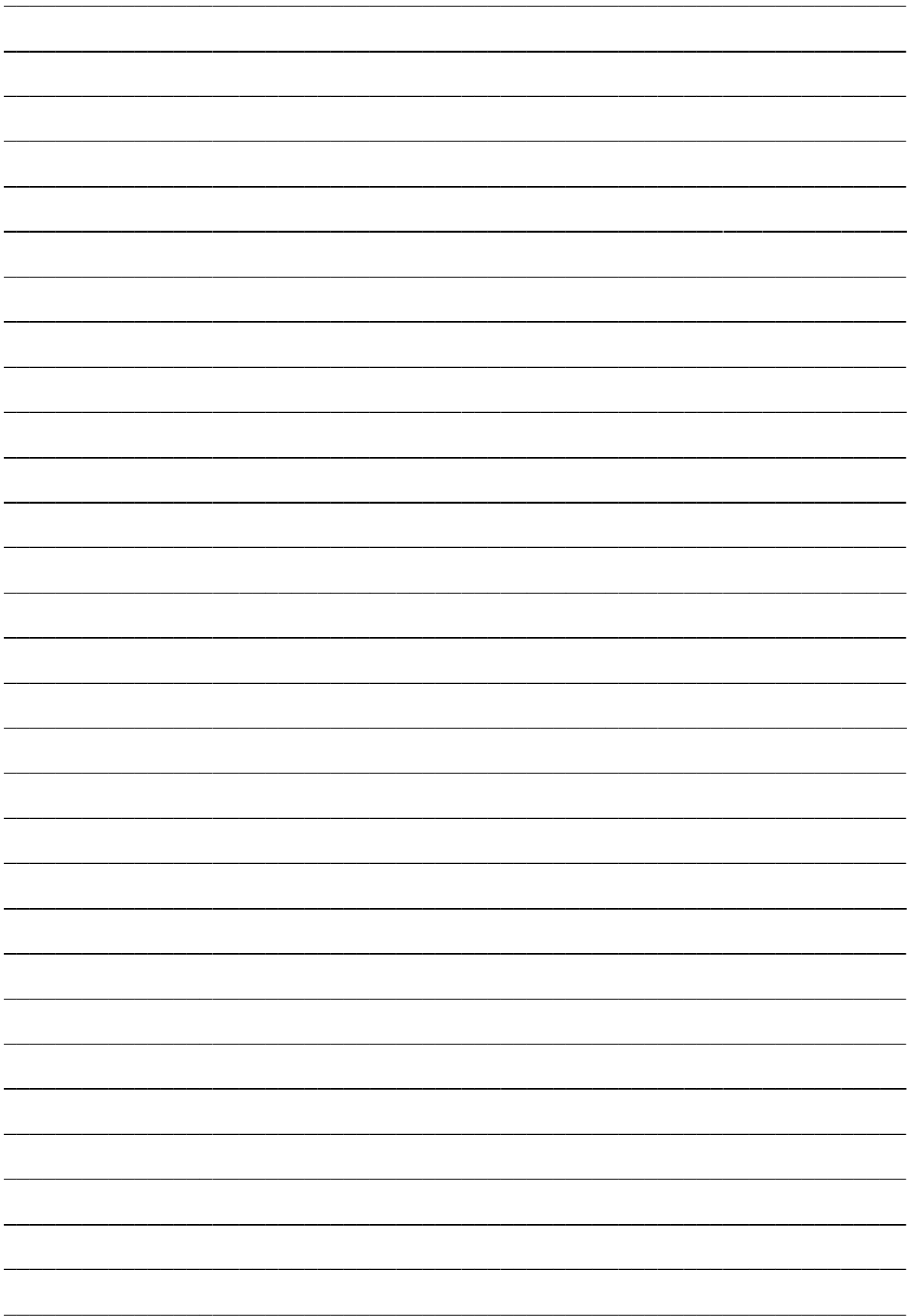
1. Скласти 10 речень, у яких одні й ті ж слова виступали б то прислівниками, то словами категорії стану.
2. Зробити повний морфологічний розбір 4 прислівників за схемою.

Схема морфологічного розбору прислівника:

1. Аналізоване слово.
 2. Частина мови; початкова форма (для якісно-означальних).
 3. Розряд і група за значенням.
 4. Ступінь порівняння (для якісно-означальних).
 5. Морфемний аналіз.
 6. Словотвірний розбір.
 7. Синтаксична роль.
-
-

3. Виконати вправу **252** за шкільним підручником (Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т. Рідна мова: Підруч. для 7-го кл. – К.: Грамота, 2009. – С. 133).

Завдання для виконання в аудиторії:

Дата _____

Завдання 1. Згрупуйте прислівники, утворені від: а) іменників, б) прикметників, в) числівників, г) займенників, г) дієслів, д) словосполучень.

Надвечір, по-твоєму, наїздом, восени, праворуч, по-друге, мимохіть, тричі, навсидячки, темно, внизу, надвоє, жартома, по-моєму, ридма, насамперед, мимоволі, вдалині, спроста, знехотя, силоміць, з дня на день, втретє, всупереч, по-іншому, пошепки, щодня, нізащо, довіку, замолоду, риссю.

Від іменників	Від прикметників	Від числівників	Від займенників	Від дієслів	Від словосполучень

Завдання 2. Запишіть прислівники і прислівникові сполучення, поясніть правопис. При необхідності користуйтеся „Орфографічним словником» та „Українським правописом».

З/на/двору, без/вісти, за/разом, на/про/весні, за/очі, з/віку, босо/ніж, що/місяця, на/пере/бій, с/під/лоба, віч/на/віч, день/за/днем, куди/небудь, будь/де, ні/коли, на/відмінно, один/в/один, на/диво, на/відріз, стрім/голов, на/впростець, не/вдогад, ні/звідки, за/для, темно/темно, до/пуття.

Завдання 3. Складіть речення, в яких би сполучення *на пам'ять*, *в останнє*, *по вашому*, *в край*, *до волі*, *на віки* писалися то окремо, то разом (через дефіс). Поясніть це явище.

Зразок: *Я вивчив вірш напам'ять. Я подарувала свою книгу на пам'ять.*

Завдання 4. Запишіть речення, розкривши дужки. Визначте усі частини мови. Усно поясніть правопис. На кожну орфограму доберіть власні приклади.

(На)дворі було (по)особливому тихо. (По)зимовому небі пропливав надломлений, мов крижина місяць. (Легко)легко спускалися (в)низ (срібно)білі пушинки, погойдуючись на фоні ще (не)згаслого світла ліхтарів. (Не)охоче вставало заспане сонце.

Завдання 5. У поданих реченнях підкресліть прислівники (однією лінією) та похідні від прислівників прийменники разом з іменниками (двома лініями). Усно поясніть відмінність між ними у синтаксичних зв'язках та функціях.

1. Дівчина покинула копати і побігла назустріч школярам (Донч.). 2. Човен плив то посередині ріки, то попід берегом у тіні дерев (Бойч.). Гаряча вода одігрівала засохлу шкіру і приємно, жваво холодила кров усередині (Ян.). Зривається буря від краю до краю, бурхочуть навколо вали (Граб.). 4. Назустріч летіла снігова рівнина (Шум.). 5. Забіліли сніги навколо Києва, загуляли хуртовини (Довж.).

Завдання 6. З поданих речень випишіть слова категорії стану. Обґрунтуйте свою думку. Зверніть увагу на семантичні та синтаксичні ознаки цих слів.

1. Як страшно людині, коли їй нема кому відчинити дверей. 2. Як біло, як блакитно, як синьо стало довкола, а в небі на холод вставало два сонця (Ст.). 3. Можна вибрати друга і по духу брата, та не можна рідну матір вибрати (Сим.). 4. Журавлі кричать за долиною, свіжо так і мрійно так кругом. 5. Так радісно, так юно нам (Сос.). 6. В плавнях було тихо, як у лісі. 7. Соломії ставало моторошно (Коц.). 8. Було свіжо й затишно. 9. Тяжко чогось мені стало у тому чарівному садочку (Леся Українка).

Зразок: *страшно – стан людини;*

Завдання 7. З наведених поетичних строф випишіть прислівники, виконайте їх повний морфологічний розбір за схемою (див. С. 166).

*I. Я плакав у сні, мені снилася мрія,
Десь ніби я пташка, лечу уві сні,
А долом сія Україна красками,
Красується вольно, своя, у весні!
Я з радості плакав у сні...*

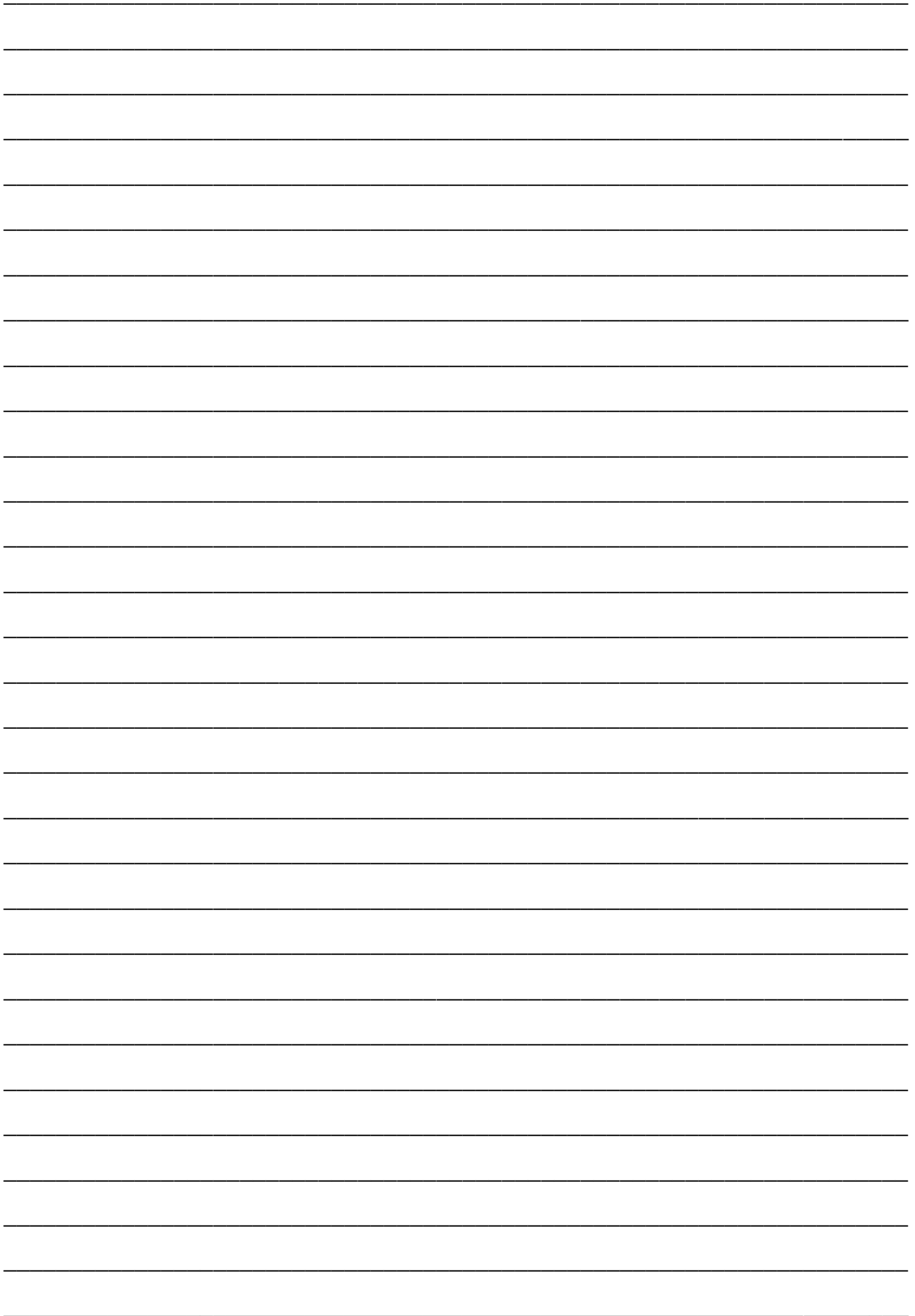
*Смієшся до мене, говориш до мене,
Щебечеш так любо про щось –
Не знаю, чого моє серце шалено
Так дуже боялось чогось.*

В. Пачовський

*II. Ой ні, ще рано думати про все.
Багато справ ще у моєї долі.
Коли мене снігами занесе,
Тоді вже часу матиму доволі.
Та їх давно вже хтось би зупинив!
... Тим часом ми проходим серед нив.*

*Гроза проходить десь поруч.
Було то блискавка, то грім.
Дорога йшла кудись за Овруч
В лісах і в травах до колін.*

Л. Костенко

Завдання 8. Підкресліть слово, що відрізняється орфографією.

1. (На)весні, (на)гора, (на)дворі, (на)тщесерце.
2. (По)доброму, (по)друге, (по)двоє, (по)моєму.
3. Віч(на)віч, десь(не)десь, пліч(о)пліч, (з)року(в)рік.
4. (Без)угаву, (без)упину, (без)ліку, (без)вісти.
5. (Аби)як, (хтозна)як, (казна)як, як(небудь).

ПІДСУМОК. Вкажіть, базуючись на питаннях для самоконтролю, що Ви знаєте і чого не знаєте з теми „Прислівник як частина мови. Слова категорії стану”.

№ п/п	ЗНАЮ	НЕ ЗНАЮ

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні типи адвербіальної деривації. 2. Дайте історичний коментар походження займенникових прислівників в українській мові. 3. З'ясуйте основні способи творення прислівників у сучасній українській мові. 4. Назвіть основні правила написання прислівників. 5. Поясніть відмінності у написанні прислівників й однозвучних з ними сполучень. Наведіть приклади. 6. Як розглядається питання про категорію стану у вітчизняному мовознавстві? Назвіть семантичні групи слів категорії стану. Які морфологічні й синтаксичні особливості цих слів?

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Знайдіть рядок, у якому всі прислівники якісно-означальні:
 - а) по-материнськи, вгорі, ліворуч, вранці;
 - б) вдруге, навмисне, праворуч, тихенько;
 - в) холодно, тихо, добре, якісно.
2. Які прислівники утворюють ступені порівняння?
 - а) якісно-означальні;
 - б) кількісно-означальні;
 - в) обставинні причини.
3. На які розряди за значенням діляться прислівники?
 - а) якісні, обставинні;
 - б) означальні, обставинні;
 - в) обставинні, способу дії.
4. На скільки груп за значенням діляться обставинні прислівники?
 - а) дві;
 - б) три;
 - в) чотири.
5. Вкажіть ступінь порівняння та форму якісно-означальних прислівників:
якнайдовше, щонайшвидше:
 - а) складна форма вищого ступеня;
 - б) складна форма найвищого ступеня;

в) проста форма найвищого ступеня.

6. Явище адвербіалізації – це:

- а) перехід інших частин мови у прислівники;
- б) перехід прислівників у інші частини мови;
- в) перехід інших частин мови у займенники.

7. На які розряди поділяються прислівники за походженням?

- а) первинні, вторинні;
- б) означальні, похідні;
- в) обставинні, непохідні.

8. У якому рядку всі прислівники пишуться через дефіс?

- а) по/перше, по/вашому, ні/куди, на/весні;
- б) будь/як, в/голос, з давніх/давен;
- в) по/нашому, де/не/де, часто/густо.

9. Виберіть рядок словосполучень, кожне з яких містить прислівник:

- а) вивчити на/пам'ять, приніс до/купи, світилось у/двох вікнах;
- б) співати в/голос, повернув у/бік, постукати в/останнє вікно;
- в) кинув у/гору, зв'яже до/купи, цвітуть до/в/кола, працювати в/день.

10. З'ясуйте, у якому рядку не від усіх прислівників можна утворити ступені порівняння:

- а) рішуче, багато, щойно, тихо, далеко;
- б) гарно, красиво, корисно, весело;
- в) глибоко, рано, швидко, легко, вузько.

11. На які групи за значенням діляться означальні прислівники?

- а) якісно-означальні, кількісно-означальні, способу дії;
- б) часу, місця, причини, мети;
- в) означальні, обставинні.

12. У якому рядку до складу всіх словосполучень входять обставинні прислівники часу?

- а) зробити спочатку, прокинутись вранці, працювати допізна, зібрати восени;
- б) незабаром зазеленіла, здавна називалась, прийшла недавно, зробили утрюх;
- в) прийшов увечері, робив учора, весело.

13. Яким способом утворені прислівники *втридорога*, *запанібрата*, *напоготові*?

- а) морфолого-синтаксичним;

- б) лексико-синтаксичним;
- в) основоскладанням.

14. Від яких прислівників творяться ступені порівняння?

- а) від обставинних часу;
- б) від прислівників мети, способу дії;
- в) від якісно-означальних прислівників.

15. У якому рядку до складу всіх словосполучень входять кількісно-означальні прислівники:

- а) йти по двоє, ледь вловимий, трішечки вищий, добре розуміти;
- б) продати втридорога, набагато збільшити, тричі робити, прокинутись вранці;
- в) стемніло зовсім, збільшити вдвічі, майже зробив, надто швидко.

16. У якому рядку допущено помилку в правописі прислівників?

- а) казна-коли, де-не-де, зроду-віку, нізвідки;
- б) сила-силенна, здавна, позаторік, вужче;
- в) водночас, зрання, щоранку, як най дорожче.

17. У якому рядку всі прислівники вжито у формі ступенів порівняння?

- а) рано, раніше, рано-вранці, вранці;
- б) давніше, давним-давно, з давніх-давен;
- в) найшвидше, щонайдовше, могутніше.

18. На скільки груп за значенням діляться означальні прислівники:

- а) дві;
- б) три;
- в) чотири.

19. У якому рядку правильно названо морфологічні ознаки прислівників:

- а) час, спосіб;
- б) відмінок, рід, число;
- в) незмінність.

20. У якому реченні вжито обставинний прислівник місця?

- а) І сонний вітер ледь-ледь війнув, порушивши ранковий спокій (М. Ткач).
- б) Де-не-де біліє деревій, жовтіє безсмертник... (О. Гончар).
- в) Щось живе, зворушне, ледве вловне заграло в серці дзвоном колоска (В. Бичко).

21. Дві букви н пишуться в слові:

- а) віч...о; б) зако...о; в) зливова...о.

22. У віршованому уривку: *Ніч (не)рухомо тишею блищить. І радість (не)сподівано зросла, мов крила за плечима* (Є. Маланюк) прислівники з не пишуться:

- а) в обох реченнях окремо;
- б) в обох реченнях разом;
- в) у першому реченні окремо, а в другому – разом.

23. Ні з прислівниками пишеться окремо:

- а) якщо прислівник разом із ні виражає одне поняття;
- б) якщо ні заперечує, відкидає щось;
- в) якщо прислівник без ні не вживається.

24. Який прислівник пишеться через дефіс:

- а) (по)дружньому;
- б) (по)руч;
- в) по)совісті.

25. Яке зі сполучень слів належить до прислівникового сполучення:

- а) без відома;
- б) без настрою;
- в) без перерви.

26. У якому рядку допущено помилку при творенні вищого ступеня прислівників:

- а) вузько – вужче, дорого – дорожче;
- б) близько – ближче, низько – нижче;
- в) гарно – гарніше, погано – поганіше.

27. Виділене слово є прислівником у рядку:

- а) іти **по/осінньому** лісу;
- б) **по/осінньому** прохолодно;
- в) **по/дитячому** личку.

28. Виділене слово пишеться у рядку разом, тому що є прислівником:

- а) видряпатися **на/гору**;
- б) **в/горі** чувся крик невидимого птаха;
- в) **в/горі** проклали тунель.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

1. Тестові завдання.
2. Визначити всі частини мови у реченні.
3. З речення, яке Ви аналізували, виписати по 2 прикметники, займенники та прислівники і зробити їх повний морфологічний аналіз (див. схеми аналізу частин мови).
4. Провідміняти числівник:
I варіант – тисяча дев'ятсот дев'яносто дев'ять;
II варіант – одна тисяча чотириста сорок чотири;
III варіант – два мільйони сімдесят сім тисяч.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ

№ п/п	Лабораторно-практичні заняття	Наявність д/з	Активність на практ. занятті	Письмові роботи	ІНДЗ	Сума
1	2	3	4	5	6	7
1	Прикметник як частина мови.					
2	Словозміна прикметників. Граматичний розбір прикметника.					
3	Правопис прикметників. Морфологічний розбір прикметників.					
	Лабораторна робота №1. Прикметник					
4	Числівник як частина мови.					
5	Відмінювання числівників.					
6	Правопис числівників. Морфологічний розбір числівників.					
7	Займенник як частина мови.					
8.	Відмінювання займенників.					
9.	Правопис займенників. Морфологічний розбір займенників.					
	Лабораторна робота № 2-3. Правопис, стилістичне вживання та відмінювання числівників і займенників					
10.	Прислівник.					
11.	Творення та написання прислівників. Слова категорії стану.					
12.	Контрольна робота.					
13.	Підсумкове заняття (залік).					